

BUDAPEST RÉGISÉGEI

XLII-XLIII

BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM

BUDAPEST RÉGISÉGEI

XLII-XLIII
2009/2010

BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM
BUDAPEST, 2010

A kiadványt támogatta a Nemzeti Kulturális Alap

nka

Nemzeti Kulturális Alap

SZERKESZTETTE
HANNY ERZSÉBET

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
BENCZE ZOLTÁN
BODÓ SÁNDOR
ENDRŐDI ANNA
ZSIDI PAULA

*Lektorálták Bencze Zoltán, Endrődi Anna, Feld István, Zsidi Paula
a rajzokat Kuczogi Zsuzsanna, a fotókat Tihanyi Bencze, Tóth Csilla és Komjáthy Péter,
az idegen nyelvű kivonatokat Serege Anikó és Hegedűs Gyula készítették.*

Tördelés: Kolozsvári Krisztián

HU – ISSN 0133–1892

© BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM, 2010

KIADJA A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM
FELELŐS KIADÓ: BODÓ SÁNDOR, FŐIGAZGATÓ

*Nyomdai előkészítés és kivitelezés: DEMAX Kft.
Felelős vezető: Miklovitz Bertold
Készült 400 példányban, Book Antiqua betűkkel*

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- HORVÁTH László András
Régészeti kutatások a Kiscelli utcában
Kupferzeitliche Siedlungsreste in Budapest III., Kiscelli Straße 7
- BARKÓCZI László
Megjegyzések a pannoniai köemlékek kocsiábrázolásaihoz
Bemerkungen zu den Wagendarstellungen auf den pannonischen Steindenkmälern 39
- BENCZE Zoltán – SZIGETI Judit
Honfoglalás kori temető Soroksár határában (M0 BP 09)
Cemetery from the Hungarian conquest period on the route of the M0 ring road 53
- BERNERT Zsolt
Az M0, 009-es szakasz honfoglaláskori temető emberi maradványainak vizsgálata
Examination of human remains at the Conquest period cemetery at section 009 of ring road M0 81
- DARÓCZI-SZABÓ László
A temető állatcsont leletei
Animal bone finds in the cemetery 91
- BENDA Judit
A kereskedelem épületei a középkori Budán I.
Handelsgebäude im mittelalterlichen Buda I. 93
- PAPP Adrienn – LÁSZAY Judit
A budai török fürdők építészeté az újabb kutatások tükrében I.
Die Architektur der türkischen Bäder im Spiegel der neuesten Forschung I. 121
- ÉRY Kinga – BERNERT Zsolt
Török kori csontvázak a budai Várhegy keleti oldaláról
Turkish Period Skeletons from the Eastern Side of the Castle Hill, Budapest 151

MŰTÁRGYVÉDELEM

- TEREINÉ Toronyi Szilvia
17. századi üvegkorsó restaurálása
Restaurierung eines Glaskruges aus dem 17. Jh. 183

VECSEY Ádám	
Fémeszterga versus viaszsztergálás	
<i>Metal lathing versus wax lathing</i>	197

KÖNYVISMERTETÉS

ROMHÁNYI Beatrix	
Végh András: Buda város középkori helyrajza 1-2.	
(Monumenta Historica Budapestinensia 15-16.)	205
RÖVIDÍTÉSEK – ABBREVIATIONS	207

TANULMÁNYOK

HORVÁTH LÁSZLÓ ANDRÁS

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK A KISCELLI UTCÁBAN

ELŐZMÉNYEK

A Lakásinveszt Kft. megbízásából 2002. márciusa és májusa között Németh Margit és Kirchhof Anita vezetésével a Budapesti Történeti Múzeum megelőző feltárást végzett a III. ker., Kiscelli utca 98. számú telken. A területtől D-re a Bécsi út 122, 124–128-as telkeken az 1960–70-es években Parragi Györgyi által folytatott kutatások során koracsászárkori kerámiaégető műhely került napvilágra, kemencékkel, raktár- és szárítóhelyiségekkel.¹

A 2002-ben végzett ásatás során a beépítendő telek ÉNy-i felén egy a római kori járószintről induló, az őskori réteget átvágó patakmederre bukkantunk. Ezt a jelenséget Kirchhof Anita a római korra keltezte és a közelben működő római ipartelep működésével hozta összefüggésbe.² A patak medrét kövekkel rakták ki. Később feltehetően hegycsuszamlás következtében kiscelli sárgás-szürke agyaggal töltődött fel, valószínűleg egy lassabb folyamat következtében, amelyre az agyagban jelenlévő szürkés sávok is utalhatnak. A feltételezett patak ideális környezetet nyújthattott a közeli ipartelep működtetéséhez.

Az őskort a lelőhelyen a középső rézkori Ludanice-kultúra képviselte. A kultúrréteg egy, a pleisztocénban keletkezett löszjellegű üledéken, mint altalajon feküdt, vastagsága 30–50 cm között váltakozott és barnás színű volt. A benne észlelt mészkiválások egy száraz klímájú időszakra utalnak.³ A terület és vele együtt az őskori település is keleti irányba, a Duna felé lejtett. Őskori leleteket az egész felületen találtunk, mindenütt közvetlenül a római kori rétegek alatt. A nyugati oldalon csupán 25–30 cm rétegvastagságot figyeltünk meg, a feltárási terület közepén, az, V. és VI. szelvényekben azonban a település rendkívül intenzívnek bizonyult. A római kor időnkénti

bolygatásain kívül – amit az ókori rétegben talált rézkori cserepek is jeleztek – komolyabb kár az őskori objektumokban nem keletkezett, így azok zártak és hitelesnek tekinthetők.

A rézkorhoz 11 objektum tartozott. A 11 gödör nagy részét sikerült feltárnunk és dokumentálnunk, de az 5/a, 6/a, 10. és 11. objektumok egy része a IV. és VIII. szelvények alatt maradt. Ezekben a felületekben idő- és pénzhány miatt nem érthettük el a bolygatatlan altalajt.

Az I. kutatóárok déli felében jelentkezett a bontás során egy helyben összeroppant edény, amelynek alja egyben jelezte a rézkori járósintet is (4. kép 1). Bontása során beásási folt nem látszott, így fiktív gödröt bontottunk köréje (4. kép 2). Egy kemény, tömött, barna humuszos rétegben feküdt, alja nem érte el a sárga altalajt (4. kép 3). Az edény keleti irányban megnyomódott, pereme a bontás során megsérült. (5–7. kép). Az egyik fül az urna oldalára lecsúsztatva feküdt. Belsejében a bontásakor jelenlévő régész megfigyelése szerint egy köpenge, kagylóhéj, csigaháztöredékek, kavicsok és kőzetszilánkok, valamint néhány jó állapotú csont feküdt. Az edény belsejében a nyugati oldalon a betöltés egy 30 cm átmérő körül átégett az edény fenekének közelében.⁴

OBJEKTUMLEÍRÁSOK

I. ÁROK. Egy barna agyagos rétegből, az őskori edény szintjéről tizenkét őskori cserép került elő. Egy kis aljtöredék kivételével jellegtelenek. Színük barna ill. téglavörös. Az egyikén vékony, lepattogzó bevonat. Az aljtöredék talán egy korsóhoz tartozik. Az I. szelvény északi támfala mellett találtunk egy vékonyfalú enyhén kihajló végű csőtalptöredéket. Eredeti színe sárgásbarna, sötétbarna bevonattal (8. kép 13). További említésre méltó lelete három közepes vastagságú

¹ PARRAGI 1971, 70, 71, 78; PARRAGI 1973, 260, 24; PARRAGI 1976

² HORVÁTH-KIRCHHOF 2002, 56

³ A geológiai meghatározásokat Dr. Mindszenty Andrea és Horváth Zoltán, ELTE TTK végezték.

⁴ Egy negyedik, hasonló formájú korongos tapadású fület találtunk az V. szelvény északkeleti felében az őskori réteg bontása során.

világosbarna darab és egy tömzsi kis korsó oldal-töredéke. Legalább kis mértékben valamennyin megmaradt egy zsíros tapintású vastag sötétbarna bevonat. Ahol látszik az eredeti felület, ott megállapítható, hogy az edény kerámiázalékkal soványított. (8. kép 14). Az edény szintjéből fekete színű, pattintott penge.

1. gödör. A fent említett tárolóedény közvetlen közelében az I. kutatóárok és az I. szelvény határán feküdt. Alakja enyhén méhkasforma, alja lapos. Rendkívül gazdag, sokrétű leletanyagot tartalmazott. Leletei rétegenként feküdtek, de hamunak vagy égésnek nem volt nyoma benne. Viszonylag sok leletet tartalmazott. Leletgazdagsága elsősorban a leletfajták sokféleségére vonatkozik. Leírása: Szabálytalan kör alakú gödör, amely határozott folttal jelentkezett. Oldala kissé tölcéses, alja egyenes. Betöltése váltakozó színű és összetételű föld. Kerámián és állatcsontokon kívül csonteszközök, pattintott kőeszközök és magkövek, égésnyomok és rézöntésre utaló nyomok is előkerültek.

Az első objektum közvetlenül a fent említett tároló edény mellett feküdt (1. gödör) (1. kép 1; 4. kép 1–4). Ovális objektum barnás színű, időnként feketés, laza betöltéssel. A felső 30 centiméteren elszórtan feküdtek az edénytöredékek és az állatcsontok összefüggés nélkül. Ezeket kívül viszonylag sok faszén és kiégett paticsdarab került még elő innen. A gödör alján a betöltés színe nem változott csak tömörebb, keményebb lett a föld. Innen származnak a következő leletek: 9. kép 1–8; 10. kép 1–4.⁵

További, táblán nem ábrázolt leletei:

Okkerrögök és egy erősen átégett földdarab apró réznyomokkal. A kövek között több magkő illetve pattinték és átégett földdarab, valamint nagy méretű mészko darabok.

Az állatcsontok között szarvas debitage megmunkálási nyomokkal (csontár (?)) és egy agyar kaparó és egy fibulából (?) készült csiszolt tárgy.⁶ (Alice Choyke meghatározása), egy birka (?) csontból csiszolt eszköz és egy átfúrt fog és egy csont véső (?), valamint egy hegyes csonteszköz. Ezeket kívül találtunk még itt egy nagy darab vörös követ vagy okkerrögöt.

Ide tartozhat továbbá három kisebb, objektumhoz nem köthető leletcsoport a környékről, bár összefüggésük egyértelműen nem bizonyítható. Leletei: 8. kép 1–13.

2. gödör. Ovális, enyhén méhkas formájú, sekély objektum az V. szelvény déli rábontásában, az I.

kutatóárok mellett. Felső szintjében feketés, laza betöltést találtunk. Leletei őskori (rézkori) cserepek – közöttük egy koromfekete, mély vonalakkal díszített jó égetésű peremtöredék –, kőeszközök, állatcsont és kagyló. A betöltés a mélyebb részen tömörebbé vált. Itt sok apró kődarab nehezítette néha a munkát (Nem régészeti tárgyak). A második napon rábontottunk, amelynek során az egész felület láthatóvá vált.

Viszonylag gyenge minőségű leletanyagot tartalmazott. Sok volt benne a rosszul égetett őskori kerámia. Kiemelkedik viszont egy másodlagosan erősen megégett és részben deformálódott fazék perem benyomkodással tagolva (10. kép 11). Elüt a többitől egy kívül sárgásbarna, belül feketés, kerámiával is soványított kiváló égetésű oldaltöredék. Viszonylag sok vastag falú nagy edénytöredék jellemezte még a leletanyagot. Ilyen edényekhez (fazék, tárolóedény, amfóra) tartozhattak a 10. kép 5, 7, 12 és 13. rajzán található alj- és peremtöredékek. Említésre méltó még egy füles hombártöredék, egy hegyes bütykös oldal (10. kép 10) és egy tejeskőcsög alakú edény (10. kép 8). Publikálásra kerül még két mély tál (10. kép 6, 14) és egy kis csésze (10. kép 9). Mindkettő kiváló égetésű. A kerámatöredékek színe világos ill. sötétbarna, a soványítás homok kevés kerámiával. Ugyanakkor van egy téglavörös, rossz égetésű darab, kerámiázalékkal erősen soványítva. A csontok között egy kagylóból készített kaparó (Alice Choyke meghatározása). Ezen kívül egy krémszínű vöröses, puha kőből készült őrlőkő töredéke. A kövek között egy világos színű kőből csiszolt őrlőkőtöredék és egy nagy kavicsból készült ütőkő (?) A 2. gödör környékéről más lelet nem került elő.

3. gödör a II. kutatóárok déli falánál. Az II. számú kutatóárokban, a 2. gödörtől délnyugatra 2,5 méterre talált objektum. Betöltése sötét föld, lejjebb tömörebb, agyagos. Leletei őskori kerámia (11. kép 1–2), állatcsont, kőeszközök. Közöttük egy kis obszidián töredék. Az objektum déli felét a római korban megbolygatták. Itt római kori téglát, cserepeket találtunk. A két gödörész betöltésének színe is különbözött. A gödör fala méhkas alakú, alja egyenes.

4. gödör. Lapos, nagy méretű, de bolygatott objektum a III. szelvény keleti szélén és a tanúfal alatt. Betöltése sötétbarna föld. A tetejét még megbolygatta a fölötte húzódó római omladék. Ettől lefelé egyre több őskori kerámia került elő. Alakja szabálytalan ovális, fala lejtős, alja enyhén egyenetlen. Alsó részében leleteket már nem tartalmazott. Északkeleti szélén határozottan elvált az 5. gödörtől.

⁵ A leletek részletese leírását lásd: HORVÁTH 2010, 58–60.

⁶ A meghatározásokat Alice Choykenak köszönöm

A 4. gödörhöz tartozhatott néhány jellegtelen rézkori töredéken kívül még egy lelet, amelyet még a szelvény kultúrrétegének ásásakor a III. szelvény északkeleti sarkában –50 centiméteren találtunk. Ez egy nagyobb, jó égetésű, homokkal soványított tárolóedény két összetartozó aljtöredéke (14. kép 14).

5. gödör. Az V.–VI. szelvény területén több egymásba ázott objektumot tártunk fel a római réteg alatt. Ezek közül a legjelentősebbnek az 5. gödör bizonyult, mely az altalaj közelében három kisebb objektumra (5a–c) bomlott. Ezek közül a legfontosabb az 5/b számú az V. szelvény északkeleti sarkában. Ásása több részletben, kisebb szondákkal és több napon keresztül történt. Alakja nem mindenhol volt pontosan meghatározható. Betöltése sötétbarna föld. Belőle őskori (rézkori) kerámia, csont és kagyló került elő. A VI. szelvény közepén táján a metszetről (Ny-i oldal) 120 cm-nél jelentkezett az alj, de keleti irányban még erősen lejt. Itt jól láthatóan összefügg a 6. gödörrel, amely tőle északra fekszik. A gödör déli végében három, igen nagy szikladarab fekszik a gödör lejtős oldalában, de nem a fenéken. Feltételezhetően a domb oldalából erózióval idekerült kövek, amelyek így másodlagos helyzetben feküdtek és amelyek erősen meg is bolygatták az objektumot.

Később a gödör nyugati felén a további mélyítés során egy kisebb, önálló gödör alakult ki. (5/a). Erről kiderült, hogy az egy kerek kemence külső széle. Betöltése sötétbarna-fekete föld, kicsit több őskori lelettel. A felső rétegben a kemence omladék is benne feküdt. A tűzhelyplatni közelében számos nagy méretű, a méretéhez képest vékonyfalú, edény oldaltöredékét bontottuk ki. Koruk középső rézkor, közöttük néhány csiszolt kő feküdt. Ez a réteg nem fedte le a kemence egészét. A cserepek alatt 2–3 cm vastag, kormos fekete föld volt még, alatta már csak az enyhén átégett platni. A kemence fala körül közepesen átégett a 10–25 cm magasan megmaradt a fal íve. A kemence nyílása nyugati irányba nézett.

A három gödörész és azok környékének leletei: 11. kép 3–8, 10–11, 13; 12. kép. 5–11, 15; 13. kép 1–7, 10–14, 16–19; 14. kép 1, 5, 15–16.⁷

6. gödör. Az 5. gödörrel részben egybevágott objektum a VI. szelvényben. Betöltése és kora is azonos az 5. gödörével, de relatív koruk nem volt meghatározható. Felszínben nem is különíthetők el egymástól. Nyugati felén a leletek száma erősen csökken. Az V.–VI. szelvény tanúfaltól mért 90–110 cm közötti rétegből sok rézkori cserép és állatsont került elő. Ezek között egy tálforma

különleges formát jelent. A gömbös edényhas fölött egy nagyon rövid, enyhén kihajló nyak foglal helyet, miközben a perem enyhén megvastagszik (14. kép 7). Egy másik, a VI. szelvény déli feléből származó edény egy barnás színű, jól égetett, bikónikus, kissé legömbölyített vállú tál, oldalán kis bütyökkel (13. kép 8).

Itt is sok a kagyló és a pattintott kőeszköz. A gödör nyugati oldalán szépen kibontakozott az objektum pereme. Innen teknőszerűen mélyült északi irányban, ahol nagyon kevés volt a lelet. Később, a szelvény közepén az objektum kettévált (6/a–6/b gödör). Ma kevés rézkori cserepet és állatsontot gyűjtöttünk belőle. A gödör (6/a) közepén jelentkezett egy kavicsos, sárga réteg, amely még az őskorban kerülhetett a gödörbe.

A gödör keleti felén és közepén –100–120 cm-en közepes mennyiségű őskori kerámia feküdt. Ezek közül jelentősebbek:

Szürkésbarna színű, jól égetett, kerámiás soványítású edény aljtöredéke (14. kép 2), sötétbarna, sötétszürke kis csótalpaljának töredéke (14. kép 8).

Hasonló jellegű nagy és mély tál perem- és oldaltöredéke (14. kép 11) és egy nagyméretű csótalpas tál középrése (14. kép 6). Eredetileg barna, kiválóan égetett, homokos soványítású edény. Világosbarna, kerámiás soványítású hurkafül.

6/a gödör fölött, a VI. szelvény nyugati tanúfala mellett –70 cm körül találtuk a 14. kép 9 képen látható, ívelt vállú edény kis töredékét, a szelvény déli felében pedig egy gömbölyded csésze oldaltöredékét barnás színű bevonattal (11. kép 9). Ugyancsak a szelvény déli felében került elő –110–125 cm közöttől néhány jellegzetes rézkori edénytöredék.

További leletei: Nagyméretű füles fazék (12. kép 4), széles, mély tál pereme (11. kép 14), egy vékonyfalú S-profilú amfóra oldaltöredéke (12. kép 2), egy szélesebb (11. kép 12) és egy keskenyebb csótalpalp töredéke (11. kép 11) és egy vízszintes állású hurkafül (12. kép 1). Valamennyi barnás ill. barnásszürke színű, homokkal, kerámiával soványított, töréfelületük többnyire fekete. Égetésük jó. Találtunk még itt néhány kőtárgyat is, közöttük egy nagydarab, durván csiszolt lapos követ.

A tulajdonképpen 6a gödörből kevés, szinte jelentéktelen mennyiségű anyag származott. Van köztük vastagfalú, kerámiával erősen soványított, közepes minőségű, de simított felületű oldaltöredék, kiváló égetésű, vékonyfalú oldal, vörösesbarna, kerámitöredékkel soványított, nem túl gondosan kidolgozott felületű, de kívül simított edény és egy nagy méretű hurkafül (14. kép 10). A

⁷ Részletes leírásukat lásd: HORVÁTH 2010, 61–63.

köleletek között itt is szerepel egy nagyobb őrlőkő töredéke. A gödör keleti feléből (6b gödör) származik egy feketésbarna jó égetésű, kerámiával soványított S-profilú korsótöredék bevonat nélkül (14. kép 4).

7. gödör. Keleti széle a római omladék felszedése után jelentkezett őskori cserepekkel. Szélén közepes méretű kődarabok fekszenek. A tanúfal elbontása azonban idő hiányában nem történt meg, így csak a szelvénybe eső részt bontottuk ki. A közepesen laza, barnás földben számos kis kőtöredéken kívül semmit sem találtunk.

8. gödör. Helye a 2. kutatóárokban, a 3. gödörtől közvetlenül nyugatra, azzal részben egybeesve a. Ehhez északi irányból közvetlenül kapcsolódik a 9. gödör. A gödör betöltése feketé, kormos, paticos, agyagos. Benne jelentős mennyiségű paticos, áglyenyomatosok is. Leletei őskori cserepek és csontok. Az egyik csont erősen égett (talán csiszolt is). Oldala északon lejtős. Hossza: 3,76 m; sz: 60–75 cm.

9. gödör. Kis, jelentéktelen méretű objektum a 8. gödörtől közvetlenül északra. Mélysége 5–15 cm. Minimális leletanyagot tartalmazott.

10. gödör. A VI. szelvény északkeleti sarkában jelentkezett objektum. Csak a kisebbik része (kőrcikke) esik a feltárható felületbe. Betöltése koromfekete, zsíros föld. Benne viszonylag sok terméskődarabot találtunk. Kevés állatsonton kívül az objektum méretéhez viszonyítva sok őskori kerámia került elő. A jelentkezéstől mért mélysége 40 cm. A fekete betöltésből faszénmintát vettünk.

Barnásszínű, kevés kerámiával soványított, kiváló égetésű edénytöredékek, egy hasonló, de feketés színű és vékonyfalú edénytöredék és egy az elsőhöz hasonló ki szalagfűl (14. kép 13). Egy kis behúzott peremű pohár pereme (14. kép 12).

11. gödör. A III. szelvény északi falánál a szelvény mélyítésekör került elő. Leletei egy őskori kerámatöredék és két kis kovatöredék. Mélysége a jelentkezéstől 35–40 cm. Betöltése sötétbarnafekete föld. Az objektum nagyobbik része a IV. szelvény alatt marad. Az alját nem tudtuk kiásni.

Egyetlen rézkori cserép. Sötétbarna, vörösesbarna színű cserép sok kerámiával és bevonatos felülettel, közepes minőséggel. A kövek között egy kis barnás kovaszilánk.

LELETEK

Edények:

Tálak. A középső rézkori lelőhelyekre, függetlenül a kultúrától vagy a Kárpát-medencén belüli elhelyezkedésétől általánosan jellemző a

táltípusok és leletek magas száma. Ehhez képest a Kiscelli utcai telepen meglepően kevés ilyen típusú leletünk volt. Az alább elemzendő kilenc táltípus formai szempontból nagy szóródást mutat.

1. Enyhén behúzott peremű, lekerekített vállú, mély tál vízszintes szalagfűlrel (10. kép 3). Alakja alapján eredetileg csőtalpon állhatott, bár ez a töredékből nem bizonyítható. Az 1. szelvény rábontásában, az 1. gödör felső szintjéből került elő. A Ludanice kultúrában nem ismert, Balaton-Lasinja környezetből, azonban sorolhatunk hozzá párhuzamokat.⁸

2. Virágcserep alakú, mély tálak. Többalvariánssa is megjelenik a lelőhelyünkön. A kis méretű töredékek alapján a pontos besorolásuk nehéz (10. kép 14; 11. kép 14; 14. kép 11). Valószínűleg ide tartozik még egy táltöredék (12. kép 11). Egy kézenfekvő, ezért meglehetősen általános forma. Kronológiai értéke alacsony. A középső rézkor első felében ritka, a Ludanice kultúrából, Brančról a 262. sírból ismert többek között egy ép példány.⁹ A korszak végén a Tűzdelt Barázdás Díszű Keramikában,¹⁰ majd protobolerázi leletanyagokban¹¹ tűnik fel ismét.

3. Egy egyszerű, félgömbös tálforma. A Kiscelli utcában egyetlen példányát találtuk meg a 2. gödörben (10. kép 6). Nagyon is általános, kronológiai értékkel alig bíró forma.

4. Az előzőhöz hasonló formájú, egyenes peremű, mély tál. Egy kisebb (13. kép 5) és egy szélesebb szájú példányát (13. kép 10) találtuk a Kiscelli utcában. Megfelelőit a Balaton-Lasinjakultúrában találtuk meg.¹² Különösebb datáló értékkel ez sem bír, a középső rézkorban is az egyik gyakori forma.

5. Bikónikus, kissé legömbölyített vállú tál. Különös módon a Kiscelli utcában csak oldaltöredékekben fordult elő. Az oldalán kis bütyök (13. kép 7) vagy vízszintes állású fül helyezkedik el (13. kép 4.). E két utóbbi az 5. gödör környékéről származik. A harmadik ide tartozó példány (13. kép 8) a VI. szelvény déli feléből származik. Hasonló formájú tálakat ismerünk a Ludanice-kultúrából Békásmegyér-Pünkösdfürdőről,¹³

⁸ Nagykapornak–Padári elágazás 1. gödör: HORVÁTH 1991, 1. kép 11, 2. kép 3; Zalaegerszeg–Andráshida, temető: HORVÁTH 2002, Abb. 1.3; Dobri–Alsó mező, Obj. 20: HORVÁTH–SIMON 2004, Abb. 4.9.

⁹ LICHARDUS–VLADÁR 1964, Abb. 13, 5.

¹⁰ Zalaegerszeg–Andráshida, Gébárti tó HORVÁTH–SIMON 2003, Abb. 30, 11.

¹¹ Csongrád–Bokros, Bokrospuszta: HORVÁTH 1990b, Abb. 5, 2

¹² Nagykapornak, 1. gödör: HORVÁTH 1991, 118 és Abb. 1, 6, 8; 2. gödör: HORVÁTH 1991, Abb. 6, 9.; Dobri–Alsó-mező, 9. típus: HORVÁTH–SIMON 2004, Abb. 6, 6; Abb. 16, 17.

¹³ VIRÁG 2002, Fig. 8. 1.

illetve Pilisszentlélek–Leánybarlangból¹⁴ és Nagykovácsiból.¹⁵ A középső rézkorban meglehetősen általánosnak mondható, mert gyakori lelete a Balaton–Lasinja-kultúrának is,¹⁶ és a horizont más kultúráinak is.¹⁷

6. Enyhén kihajló peremű, gömbös aljú tálforma. Az egyik példány (10. kép 1) különlegességét a perem alatt cikk-cakk vonalban futó plasztikus borda adja. Ez az I. szelvény rábontásában, vagyis az 1. gödör felső rétegében került elő. Ehhez nagyon közel feküdt¹⁸ egy másik hasonló töredék, kis csepp-alakú bütyökkel az oldalán (8. kép 12). Kis füle volt az V. és a VII. szelvény közötti őskori rétegben talált tál-töredéknek (12. kép 15). Ez a típus a Ludanice – Balaton–Lasinja – Bodrogkeresztúr-horizontban rendkívül ritka forma, annak ellenére, hogy a Balaton–Lasinja környezetben több példány is előkerült.¹⁹ Később a badeni kultúra egyik alapformája lesz egy hasonló edénytípus.²⁰ Ez a Kiscelli utcai töredék datálását is érintheti.

7. Enyhén behúzott peremű tál. A perem indítása alapján hasa gömbölyű lehet, de a töredék kis mérete miatt ez bizonytalan. A perem alatt, az előző tálhoz hasonlóan, plasztikus borda fut cikk-cakk vonalban (9. kép 11). Az 5. gödör déli végében került elő. Maga a típus egy egyszerű forma, így nem ismeretlen a rézkori kultúrákban. Budapesten Békásmegyeren találtam hozzá példát Ludanice környezetből.²¹ Díszítésének kapcsolatait az értékelő részben tárgyalom.

¹⁴ VIRÁG 1995, Abb. 3. 2.

¹⁵ VIRÁG 1995, Abb. 3. 8.

¹⁶ Zalaegerszeg–Andráshida, temető 1. gödör; HORVÁTH 2002, T. 1, 4.; Tekenye-Öcse 21. objektum (SIMON 1987, Abb. 14, 7); Zalaszentbalázs–Pusztatető (BÁNYFY 1995b, Pl. 25, 97 = BÁNYFY 1996, 18. kép 5); Letenye–Szentkeresztomb (KALICZ 1995, Abb. 11, 1a–b); Zalavár–Basasziget, 33. objektum (VIRÁG 2003, 3, 4).

¹⁷ Bisamberg–Oberpullendorf-csoport, Alsóausztria, Wüdnitz, ott kis plasztikus rátétekkel az oldalán (RUTTKAY 1976, Abb. 6, 6, 9); Lasinja-kultúra (Steiermark) Kapfensteinben (LOCHNER 1986, T. 2, 1), (Szlovénia) Bukovnica (ŠAVEL 1992, T. 8. 5 = ŠAVEL 1994, Pr. 18. 11); kései Münchshöfen (Bajorország) Pilsting–Wiesenben (NADLER–ZEEB 1994, Abb. 31, 3).

¹⁸ Az I. szelvény felületi nyésésének lelete.

¹⁹ Magyarország: Dobri–Alsó-rétek: 6. típus, 3 altípus (HORVÁTH–SIMON 2004, Abb. 3, 16; Abb. 14, 4; Abb. 15, 6). Letenye–Szentkeresztomb: (KALICZ 1995, Abb. 25, 5). Szlovénia: Andrenci, felső réteg (PAHIĆ 1976, Taf. 3, 3).

²⁰ Boleráz korszak, Boleráz-kultúra, Szlovákia: (NĚMEJCOVÁ–PAVUKOVÁ 1981, obr. 1 J; Ausztria: RUTTKAY 1995, Abb. 16, 12); Badeni kultúra (NĚMEJCOVÁ–PAVUKOVÁ 1981 (obr. 2 J; obr. 3 J; obr. 4 J; obr. 5 J); Ausztria: MAYER 1991, Abb. 4, 7; Abb. 6, 1); MAYER 1995, Abb. 23, 1; MAYER 1996, Taf. 13, 6; Taf. 58, 1; Taf. 59, 1).

²¹ VIRÁG 1995, Abb. 9. 11. További megfelelői: Balaton–Lasinja kultúra, Nagykapornak–Padári elágazás: (HORVÁTH 1991, 1. kép 8; 2. kép 5); Letenye–Szentkeresztomb, ott amfórának

8. A következő típus egy különleges formát jelent. A gömbös edényhas fölött egy nagyon rövid, enyhén kihajló nyak foglal helyet, miközben a perem enyhén megvastagszik (14. kép 7). Pontos formai megfelelői Magyarországtól délre, délkeletre ismertek.²² Földrajzilag távol fekszik, de időben legalább részben párhuzamosak ezzel az edénnyel Maliq Ila megfelelő csészéi.²³ Már a következő horizontot jelentik a hasonló alakú tálak Herculanum IIIb-ben,²⁴ a bulgáriai Galatin-kultúrában²⁵ és az Alföldi protoboleráz-horizontjában.²⁶ Ez utóbbi tárgyak tehát lehetővé teszik budapesti leleteink kései keltezését is.

9. Éles törésű, rövid nyakú bikónikus tál. Több variációja is előfordult a Kiscelli utcában. Az egyik széles, mély tálakhoz kapcsolódik (8. kép 4–5; 9. kép 14), a másik egy kisebb méretű kétfülű edényhez (9. kép 19). A töredékek nagyon kicsik, így egészen pontos formát nem mutathatunk. Mindkét fontos objektumgócban előkerültek ilyen leletek az ásás területén belül. Az egyik az I. szelvény, a másik az 5. gödör. Mivel ez az edényforma is fontos szerepet kap a telep kronológiai besorolásában. Ezért az értékelő részben külön tárgyaljuk kapcsolatait.

10. Rövid, kissé konkáv nyakú, mély tálforma. Az 1. szelvény rábontásában, az 1. gödör felső szintjéből származik (9. kép 8). Mind a Ludanice,²⁷ mind pedig a Balaton–Lasinja-kultúrából²⁸ ismert, bár nem a leggyakoribb típus.

11. Konkáv nyakú, enyhén ívelt oldalú széles tál (9. kép 4). Az 1. szelvény rábontásából, vagyis az 1. gödör felső szintjéből származott ez is. A középső rézkor első fele ismert ugyan egy hasonló edénytípust s a Ludanice,²⁹ illetve a

nevezve: (KALICZ 1995, Abb. 17, 2). Bodrogkeresztúri kultúra (BOGNÁR–KUTIZÁN 1963, Pl. CXXXVIII, K 13a). Fontos megjegyezni, hogy a felsorolt párhuzamok csak formai megfelelők, plasztikus díszítés egyiken sincs.

²² Szlovénia: Zamedvedica (TURK–VUGA 1984, Sl. 5, 3; Brezje: (PAHIĆ 1973, T. 3. B. 5568).

²³ KORKUTI 1991, Pl. 3, 1, 17, 19.

²⁴ H. Parzinger beosztása (PARZINGER 1993, Taf. 12, 41).

²⁵ GEORGIEVA 1988, Ab. 18, 6–8.

²⁶ Csongrád–Bokros, Bokrospuszta. A kisebb változatok (HORVÁTH 1990b, Abb. 1. 3–6) tartozhatnak még csészékhez, a nagyobbak (HORVÁTH 1990b, Abb. 6, 1–2) már biztosan tálak.

²⁷ VIRÁG 1997, 2. kép 12.

²⁸ Gellénháza–Városrét, 40/90. objektum (HORVÁTH–SIMON 2003, Abb. 23, 9; 15/91. objektum (HORVÁTH–SIMON 2003, Abb. 27, 11); Zalavár–Basasziget 143. objektum (VIRÁG 2003, 5, 1).

²⁹ Ezek is csak a magyarországi leletanyagban találhatók: Egyetlen egy kivétellel (VIRÁG 1997, Fig. 2.6) már csak távoli párhuzamnak tekinthetőek: (VIRÁG 2002, Fig. 2, 2 és Fig. 3, 4–5. A szlovákiai leletek között még csak hasonló sincs (PAVUK 2001).

Balaton–Lásinja-kultúrában³⁰ is ismertek nagyjából hasonló darabok, de sem itt sem ott nincsenek igazán jó párhuzamai. Pontos megfelelő a tűzdelt barázdás kerámia kultúrájából származnak. Kalicz Nándor Zalavár–Mekenyeről,³¹ illetve Aba–Felsőszentivánról³² közölte pontos párhuzamaikat. Ott több esetben is kis füles tálakról van szó. Kronológiai szempontból is nagyon fontos az Ossarnból E. Ruttkay által közölt párhuzam. A tál³³ ugyanis egy TBKK-s korsóval, valamint behúzott peremű tállal³⁴ együtt került elő. A leletegyüttesnek, feltéve, hogy a megadott táblán szereplő edények ugyanazon zárt objektumból származnak, egy bolerázi jellegű edényperem³⁵ ad meglehetősen késői datálást. Tovább nyugati irányban nincsenek megfelelői.³⁶ Pontos megfelelőket találunk azonban nálunkhoz a Kárpát-medencétől délre. A legkorábbi párhuzama a Junacite-i tellről származnak Bulgáriából az ottani későrézkorból, a Kárpát-medencei késő lengyeli kultúra idejéből. Ezzel szemben késői a datálása a Bosznia–hercegovinai Ravlića–Pećinából³⁷ származó példánynak. Ott ez a forma kimetszett díszű kerámiával került elő együtt,³⁸ amely Magyarországon a tűzdelt barázdás kerámia vagy a protobolerázi horizont idejére datálható. Mind ezt megerősítik a hasonló datálású, töredékek a magyarországi leletanyagból.³⁹ Az edényforma meghatározható kora tehát a Kárpát-medencei javarészkor második fele, sem előbb, sem később nincsenek ilyen edények ebben a térségben.

Csésze, csupor. Ebbe a kategóriába nagyon sok tárgy, de csak kevés típus tartozik. Kis töredékekről és kis edényekről van szó minden esetben. Kevés kivétellel valamennyit egyetlen tárgy képviseli. Közös jellemzőjük a díszítetlenség és a barnás-fekete szín.

1. A kis csészék közül először két félgömbös formát említék. (10. kép 9; 11. kép 3).⁴⁰ Ez azonban az egyik legegyszerűbb természeti alak, valamilyen kor kultúrájában fellelhető, így sem kulturális sem kronológiai jelentősége nincs.

2. S-profilú, füles csésze. A kis töredékből pontos alakja nem határozható meg (9. kép 2). A Ludanice-kultúrában nem gyakori,⁴¹ de a Balaton–Lásinjából több töredék is idézhető hozzá.⁴²

3. A csészék közé soroltam egy vékonyfalú, S-profilú töredéket, bár a pontos alak itt sem ismert (11. kép 9). Az 1. gödör lelete. Valószínűleg azonos típusba tartozik a Balaton–Lásinjából ismert egyfülű csészékkel.⁴³ A Ludanice-kultúrából nem ismert, viszont feltűnik a protobolerázi horizontban.⁴⁴ Egy kimondottan magyarországi edényfajtáról van szó, mert egyetlen darab kivételével⁴⁵ a Lásinja-kultúrában sem szerepel.

4. Kelyhek, poharak. a. Miniatur forma. Egy egyszerű virágcserep-alak, a 6/a gödörben találtuk (12. kép 10). Kronológiai jelentőséggel nem bír. b. Ívelt oldalú magas edény, a peremén kis felcsúcsosodó bütyökkel (11. kép 13). Ritka, de nem ismeretlen forma a Kárpát-medence középső rézkorában. Jelšovcából, a 358. objektumból pontos párhuzamát közölték Ludanice telepről,⁴⁶ ott az oldalán a kis bütyökkel. A másik hasonló edénytöredékünk az 5. gödörben feküdt. Ezen megmaradt egy kis, függőleges állású fül darabja is (13. kép 2). Legkorábbi megjelenése a lengyeli kultúrában van, pl. a Tekeny–öcsei lelőhely egyik szórvány lelete sorolható ide.⁴⁷ A Ludanice-

³⁰ A balatoni példányok is inkább a magyarországi Ludanice darabokkal vethetők egybe: Letenye–Szentkeresztomb, 18/a gödör (KALICZ 1995, Abb. 15, 17); 14. gödör: (KALICZ 1995, Abb. 25, 5); Dobri–Alsó-mező, 20. objektum: (HORVÁTH–SIMON 2004, Abb. 4, 5; 25. objektum: (HORVÁTH–SIMON 2004, Abb. 16, 4); Nagykapornak, 1. gödör: (HORVÁTH 1991, 1. kép 12), Balatonboglár–Zinger-dűlő (SOMOGYI 2000, Abb. 6, 2–7). Megjegyzendő, hogy formailag még a 9. kép 8. képen ábrázolt mély tálhoz hasonlítanak ezek a leginkább, annak kisebb megfelelőinek tekinthetők. A leginkább az ausztriai megfelelők hasonlítanak a mi példányunkra (Schleinbach–Ziegelei, 14. gödör (SCHWAMMENHÖFER 1983, Taf. 19, 13; Graz–Raababerg (OBEREDER 1989, Taf. 13, 131).

³¹ KALICZ 1969, Abb. 9., alul; KALICZ 1974, Abb. 8, 13; KALICZ 1991, Abb. 12, 6–7.

³² KALICZ 1991, Abb. 12, 9.

³³ RUTTKAY 1985, Taf. 18, 4

³⁴ RUTTKAY 1985, Taf. 18, 1, 5

³⁵ RUTTKAY 1985, Taf. 18, 6

³⁶ A Michelsberg-kultúra III. fázisában készítettek hasonlókat, ha nem is teljesen azonos típust (LÜNING 1967, Taf. 48, 4, 7)

³⁷ A barlangi lelőhely IIIA. rétegében: PARZINGER 1993, Taf. 35. 27.

³⁸ PARZINGER 1993, Taf. 35. 24.

³⁹ Csongrád–Bokros, Bokrospuszta: (HORVÁTH 1990b, Abb. 4, 7); Budapest, XI. kerület (KALICZ 2001, Abb. 8, 1, 14); Kétegyháza (KALICZ 2001, Abb. 17, 8).

⁴⁰ A 2. gödörben, illetve az V/B szelvény nyugati felén kerültek elő.

⁴¹ A kultúrában ismert kétfülű csészék oldala valamivel egyenesebb (Nagykovácsi, Remete barlang (VIRÁG 1995, Abb. 8, 5–6; Nyergesújfalu (VIRÁG 1995, Abb. 9, 3).

⁴² Nagykapornak, 1. gödör (HORVÁTH 1991, 3. kép 5); Dobri–Alsó-mező, 25. objektum (HORVÁTH–SIMON 2004, Abb. 19, 1).

⁴³ Gellénháza–Városrét, 40/92 objektum: (HORVÁTH–SIMON 2003, Abb. 23, 7); 35. objektum: (HORVÁTH–SIMON 2003, Abb. 22, 3); Zalavár–Basasziget, 33. objektum (VIRÁG 2002, Fig. 3, 5–6); Lébény–Kaszásdomb (NÉMETH 1994, Ab. 7, 8); Zalaegerszeg–Andráshida, temető (HORVÁTH 2002, Abb. 2, 13); Letenye–Szentkeresztomb, 7. gödör: (KALICZ 1995, Abb. 4, 2–3ab).

⁴⁴ Csongrád–Bokros, Bokrospuszta, 78. gödör (HORVÁTH 1993, 2. kép 1).

⁴⁵ Bukovnica (Szlovénia): ŠAVEL 1992, T. 1:11.

⁴⁶ PAVUK–BÁTORA 1995, Abb. 35, 6.

⁴⁷ SIMON 1987, 26. kép 10.

kultúrában nincs még megfelelője, de párhuzamba állítható a Balaton-Lasinja-kultúra dobri telepének 25. objektumából származó füles töredékével.⁴⁸ Minden bizonnyal ide sorolható még egy apró peremtöredékkal képviselt kis pohár (14. kép 12).

Korsók. A korsók száma meglepően alacsony volt, habár azok mind a Balaton-Lasinja-Bisamberg-Oberpullendorf-Jordansmühl horizontban (a továbbiakban BLBJ horizont), mind az önálló Tűzdelt Barázdás Díszű Keramika kultúrájában gyakran fellépnek.

1. Nyomott gömbös hasú korsó hasának részlete (8. kép 14). Az I. árok déli végében, tehát az 1. gödör közelében került elő. A Ludanice-kultúrában nem találtam párhuzamát, sokkal inkább a Balaton-Lasinja környezetben.⁴⁹ Besorolását és kulturálisazonosítását nehezíti, hogy eddig kizárólag töredékekből ismert, így teljes alakját sehol sem sikerült még meghatározni. Hasonló hassal készítették ezzel szemben a tűzdelt barázdás kerámia kultúrájának egyik korsóformáját. A nyúlánk, közel hengeres nyakú edények viszonylag nagy számban jelennek meg a kultúra lelőhelyein.⁵⁰ Kissé nyomottabb formája még a protobolerázi horizontban⁵¹ illetve a Mondsee-kultúrában⁵² is ismert.

2. Gömbölyded formájú, szűkülő aljú kis korsó. Csak az alsó része maradt meg, alakja nem határozható meg (12. kép 5). Az V. szelvény keleti felében, tehát az 5. objektum mellett került elő. Kevés párhuzama közül a Balaton-Lasinja kultúrába tartozó darabok említhetők.⁵³

3. A korsók közé sorolható még a 14. kép 4. kép edénytöredéke. Az edényből mindössze egy oldaltöredék maradt meg, amely a VI. szelvényben feküdt. S-profilú vonala alapján a széles, tömzsi korsók közé tartozhat. Jó megfelelőjét ismerjük Gellénháza-Városrétről, a 22. objektumból.⁵⁴ Mérete alapján a korsókhoz tartozhat egy a

3. gödörből származó kis aljtöredék is. (11. kép 1). Pontos alakja nem szerkeszthető ki.

Fazék. 1. Széles, S-profilú füles fazék az 1. gödör felső szintjéből. Felülete durva, kidolgozása közepes, díszítése nincs (13. kép 7). Egy hasonló formát említhetünk a Ludanice-kultúrából, de teljesen azonos megfelelője ott nincs.⁵⁵ Ugyanehhez a típushoz tartozhat a 9. kép 3. képen látható edény töredéke, bár a kis méret alapján a pontos alak nehezen következtethető ki. Érdekessége a perem újjbenyomkodással történt tagolása. Az 1. gödör lelete volt. Hasonló mondható a 2. gödörben talált, durvított felületű edényről. Alakja ennek sem határozható meg, (10. kép 11) akárcsak a 12. tábla 13. képe edényének. Azonos elv szerint készült az alsó-ausztriai és a Gemischte Gruppe-hoz sorolt Purbach-Lascher am Neusiedler See⁵⁶ és Puch Scheibelfeld⁵⁷ lelőhelyek néhány edénye. Hasonló edényformával találkozunk az al-Dunánál a proto-Cernavodă III-t közvetlenül megelőző késő Cernavodă I környezetben, a névadó lelőhelyen⁵⁸ és sorolhatunk párhuzamokat a dunántúli Furchsenstickerámia leletei közül is.⁵⁹

2. Két különböző, de egymáshoz nagyon közel, az I. szelvény keleti felében előkerült edénytöredék alkotja a következő fazéktípust lelőhelyünkön. Egy sötétszürke színű. Polírozott, enyhén nyomott hasú, közepes méretű fazék (8. kép 11). A Ludanice kultúra jelšovcei lelőhelyén van néhány hozzá hasonló edény,⁶⁰ bár teljesen pontos párhuzama ott sincs. Ezzel szemben nagy hasonlóságot mutat ez az edény a mözsi edényhez, amelyet mind a Hunyadihalmi kultúrához,⁶¹ mind a protoboleráz-horizonthoz⁶² besoroltak már.

3. Egy különleges forma két hasonló kivitelben a 11. kép 8. és a 12. kép 4. képen látható edény. Mindkettő ívelt oldalú, csonkakúpos formájú, enyhén behúzott szájú edény, szemben ülő kis szalagfülekkel a peremen illetve közvetlenül a perem alatt. A középső rézkorban a Kárpát-medencén belül többnyire ismeretlen formákról van szó.

⁴⁸ HORVÁTH-SIMON 2004, Abb. 19, 4.

⁴⁹ Letenye-Szentkeresztomb, 4. gödör (KALICZ 1995, Abb. 2, 13); 13. gödör (KALICZ 1995, Abb. 6, 3); Dobri-Alsó-mező, 25. objektum: (HORVÁTH-SIMON 2004, Abb. 21, 4,6); 29. objektum: (HORVÁTH-SIMON 2004, Abb. 2, 11); Nagykapornak-Padári elágazás, 1. gödör: (HORVÁTH 1991, 3. kép 13).

⁵⁰ Magyarország: Neszmély: (KALICZ 1991, Abb. 11, 5); Zalavár-Mekenye és Aba-Felsőszentiván: (KALICZ 1991, Abb. 11, 6, 9). Alsó-Ausztria: Puch-Scheibelfeld: (RUTTKAY 2006, Abb. 3, 1). Szlovákia: Bajč, 1. sír: (TOČIK 1964, Tab. XL. 2); Összefoglaló táblázatban (RUTTKAY 1997, Abb. 5)

⁵¹ HORVÁTH 1990b, Abb. 11.

⁵² (KUNZE 1981, Taf. II. 1-4).

⁵³ Nagykapornak-Padári elágazás, 1. gödör: (HORVÁTH 1991, 4. kép 7, 15).

⁵⁴ HORVÁTH-SIMON 2003, Abb. 26, 4.

⁵⁵ Az edényfal dőlésszöge is kissé más. Budapest, XV., Rákospalota-Kossuth L. u. (VIRÁG 1995, Ab. 5, 7 = VIRÁG 2002, Fig. 10, 4).

⁵⁶ RUTTKAY 2004, Abb. 5, 6.

⁵⁷ RUTTKAY 2006, Abb. 3, 6; Abb. 5, 9.

⁵⁸ ROMAN 2001, Abb. 7, 4.

⁵⁹ Dobri-Alsó-mező, 33. objektum (HORVÁTH-SIMON 2004, Abb. 24, 12, 14); Budapest II., Pesthidegkút (KALICZ 1991, Abb. 14, 1, 5, 6, 12). Ez utóbbi lelőhely datálásra még visszatérek a későbbiekben.

⁶⁰ PAVÚK-BÁTORÁ 1995, Abb. 33, 24; Abb. 48, 3; Abb. 31, 10.

⁶¹ BOGNÁR-KUTZIÁN 1969, Abb. 4, 7a-b.

⁶² KALICZ 1991, Abb. 18, 1-2; Korábban ugyanő még Balaton III-kultúrájának nevezte ugyanezt (KALICZ 1973a, Abb. 17, 1-2).

A Balaton-Lasinja-kultúra ismer egy hasonló, szélesebb edényt is,⁶³ de pontos mása is innen származik.⁶⁴ A Ludanice- illetve Bodrogkeresztúri kultúrákban nincs megfelelője. Megtalálható ezzel szemben az Alsó-ausztriai Gemischte Gruppében, Purbach am Neusiedler See-Lascher lelőhelyen.⁶⁵

4. Mérete és kivitel alapján további fazekakhoz tartozott egy sor másik töredék (10. kép 5; 12. kép 8; 9. kép 13, 18; 14. kép 5, 14) is. Kisebb fazekak, talán hordóedények részei lehetnek a 9. kép 1; 10. kép 13; 12. kép 3; 9. kép 12 és a 14. kép 1. és 2. képen látható töredékek.

5. A fazekaknál írjuk le a lelőhelyen előkerült egyetlen fedőtöredéket. Homokkal soványított, kis szürkésbarna töredék. Középső része megvastagszik, belső oldalán vékony bevonat. Az 5. szelvény nyugati felének lelete, amely felületi nyesésből származott (14. kép 15). A lapos kis agyagfedők, ha nem is nagy számban, de megjelennek a Kárpát-medencei középső rézkorban. Példányunkhoz Dobri-Alsó mezőn találtunk jó párhuzamot Balaton-Lasinja anyagban.⁶⁶

Tároló edények. 1. Amfóra: bár az amfóra a középső rézkori magyarországi lelőhelyeken gyakori lelet típusnak számít,⁶⁷ lelőhelyünkön viszonylag kevés ide sorolható töredékek találtak.⁶⁸

2. Közel függőleges S-profilú, gömbös hasú amfóra, a has fölött két kisnyílású füllel (12. kép 9). A felület durvított, soványító anyagként kerámiatörmelékkel használtak. A III. kutatóárokából került elő. Egy hasonló profilú töredéket találtunk a közelben az V–VII. szelvény között, egy égett rétegben, amelynek anyaga is hasonló jellegű (12. kép 14). Ilyen edényeket a középső rézkorból idézhetünk. A Ludanice-kultúrában igazán jó párhuzamát nem ismerjük, a felsorolható dara-

bok,⁶⁹ inkább csak „hasonlóak”. Párhuzamai a Balaton-Lasinja-kultúrából már nagyobb számban kerülnek elő.⁷⁰

3. Kicsit szélesebb formához tartozik a 12. kép 2. képenek töredéke,⁷¹ amelyet szintén ebben a körzetben találtunk meg a VI. szelvény déli felében és az V. szelvény lelete a 8. kép 7. képen. Miközben ez az edény teljesen hiányzik a középső rézkori Ludanice, és a bodrogkeresztúri kultúrákból, gyakori lelete a Balaton-Lasinja-kultúrában,⁷² valamint az azt követő és már a középső rézkor végéhez tartozó időszaknak.⁷³

4. Csonkakúpos nyakú nagyobb edény, a szürkésbarna felületen vékony, kis lemezekben lepatogzó bevonattal. Az V. szelvény keleti felében, tehát a kemence környékén került elő (11. kép 6). Párhuzamai alapján kónikus⁷⁴ vagy gömbös has⁷⁵

⁶⁹ Bánhida-Szelimbarlang: (VIRÁG 1995, Abb. 6, 2) és kultúra korai szakaszába sorolt egyik jelšovcei edény (PAVÚK 2000, Abb. 4, 9).

⁷⁰ Zalaegerszeg-Andráshida, temető (HORVÁTH 2002, 266, Abb. 2, 8; Abb. 4, 4, 9); Nagykapornak-Padári elágazás: (HORVÁTH 1991, 5. kép 9); Zalavár-Basasziget (VIRÁG 2005, 5. kép 13).

⁷¹ Nagy valószínűséggel ennek az edényformának a darabja a 14. kép 9. látható kis töredék is.

⁷² Magyarország, Zalaegerszeg-Andráshida, temető: (HORVÁTH 2002, Abb. 2, 8). Vízszintes állású füllel: Letenye-Szentkeresztomb (KALICZ 1995, Abb. 2, 4–5); Tekenye-Öcse, 21. objektum (SIMON 1987, 14. kép 2); Ságvár-Alirét: (SOMOGYI 2000, 15. kép 5); Nagykapornak-Padári elágazás, 1. gödör: (HORVÁTH 1991, 5. kép 11); Gellénháza-Városrét: (HORVÁTH-SIMON 2003, Abb. 25, 16). Lasinja-kultúra, Szlovénia, Zbelovo: (PAHIC 1973, T. 36. 364, 367). Kevés példánnyal, de képviselteti magát a Bisamberg-Oberpullendorf-kultúrában (Schleinbach: SCHWAMMERHÖFER 1983, Taf. 20, 1).

⁷³ Tüzdelt Barázdás Kerámia Kultúrája, Magyarország, Bak-Felrétkak, 9/b gödör: (HORVÁTH 1990a, Abb. 8, 5), 10. gödör: (HORVÁTH 1991, Abb. 11, 2). Protobolerázi fázis, Csongrád-Bokros-Bokrospuszta (HORVÁTH 1993, Abb. 7, 7). Hasonló keltezésű a Kelheim-Weltenburger Holz „Galerienhöhle II” lelőhely edénye, amely a Münchshöfen-kultúra kései korszakába tartozik (NADLER 1994, Abb. 36, 7).

⁷⁴ Kónikus hassal a morvaországi Lengyeli kultúra legkésőbbi fázisában, a Bodrogkeresztúr-Jordansmühl-horizontban lép fel először (KOŠTUŘIK 1973, Taf. 1); Lengyelországban a Trichterbecher-kultúra Makotrasz-i telepén találtak hasonlókat (PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ 1985, Pl. XVI, 2, 7). Ugyanide tartozik a Bisamberg-Oberpullendorf-csoport sokat hivatkozott edénye a névadó lelőhelyről (RUTIKAY 1976, Abb. 1, 4; Abb. 12, 8 = RUTIKAY 1991, Abb. 6, 1 = RUTIKAY 1995, Abb. 5, 5 = PAVÚK 2000, Abb. 6, 3). Egészen éles hastöréssel készítették a protobolerázi horizont néhány edényét Berettyóújfalú-Herpályhalmon (HORVÁTH 1993, 35. Tábla 1, 3, 5). Ez utóbbi a legkésőbbi ismert példánya ennek az edénynek.

⁷⁵ Ez a gyakoribb forma a kónikus nyakú edények közül. Rövidebb nyakkal, kis fülekkel már a magyarországi lengyeli kultúra zárószakaszában (IIIb fázis) megvolt: BĀNFFY 1995a, Fig. 9. alul); itt kell megemlíteni a božicei depó egyik edényét (LICHARDUS 1976, Abb. 3, 2) és Letenye-Szentkeresztomb korábban (KALICZ 1973a, Abb. 19, 6) már a tüzdelt barázdás kerámiához sorolt, majd a lelőhely publikálásakor a Balaton-Lasinjától idegen, egyedi darabként

⁶³ Ezek többnyire nagyobb méretű fazekak, sőt inkább már tároló edények. Nagykapornak-Padári elágazás, 1. gödör: (HORVÁTH 1991, Abb. 4, 8; Zalaegerszeg-Andráshida (HORVÁTH 2002, Abb. 5, 14 = HORVÁTH-SIMON 1997, Taf. I. 10; Dobri-Alsó-mező, 20, objektum: (HORVÁTH-SIMON 2004, Abb. 12, 1).

⁶⁴ Dobri-Alsó-mező, 20. objektum: (HORVÁTH-SIMON 2004, Abb. 10, 19 és Abb. 12, 4). A 12. kép 4. legjobb megfelelője szintén Lasinja környezetből a Graz melletti Raababergről (OBEREDER 1989, Taf. 38, 390) származik.

⁶⁵ RUTIKAY 1997, Abb. 5, 9.

⁶⁶ HORVÁTH-SIMON 2004, Abb. 13, 3.

⁶⁷ Különösen sok van a Balaton-Lasinja-kultúrában, ahol az egyik legjellegzetesebb és leggyakoribb típusként szokás említeni: (KALICZ 1995, 76; HORVÁTH 1991, 120–121; HORVÁTH 2002, 266; 0, 70; HORVÁTH-SIMON 2003, 114;).

⁶⁸ A külföldi szakirodalom gyakran mellőzi az „amfóra” kifejezést, habár a publikált leletanyagban azok egyértelműen megtalálhatóak. Mindez a szaknyelvben jelentkező tipológiai bizonytalanság, az egységes szakterminológia teljes hiányának számlájára írható.

tartozhatott hozzá. Kis töredékek esetében gyakran keveredik a szélesebb, fazékszerű edényekkel.⁷⁶ Volt hasonló edénye a Ludanice-kultúrának is,⁷⁷ bár a kis töredék alapján annak tipológiai besorolása bizonytalan.

5. Széles, nagy méretű, gömbös hasú amfórák töredékei származnak az 1. gödörből (9. kép 5) és az Vb szelvény nyugati feléből. (11. kép 5). Amfora alja lehet még egy nagyobb méretű edény aljtöredéke is, szintén az 1. gödör környékéről (8. kép 10). A Ludanice-kultúra Magyarországon többféle amforát is ismert. Ezek közé tartoznak a mi példányainkhoz hasonló darabok is. Ezek rövid nyakkal és széles, gömbölyű hassal készültek.⁷⁸ Pontos összehasonlításuk persze a példányok töredékessége alapján nehéz. Rendelkezőnk ezzel szemben ép példányokkal ebből a típusból Szlovákiából. A slatinkai edénynek két kis nyílású füle van a perem alatt a hasra támaszkodva.⁷⁹ Ugyanez nem zárható ki a mi példányainknál sem. Gömböshasú, széles edények ismertek a Balaton-Lasinja-Kultúrából is.⁸⁰

6. Tejesköcsög. A kárpát-medencei középső rész kor egyik legjellegzetesebb edénye. A budapesti Kiscelli utcában két töredék képviseli. Az egyik egy hengeres nyakú formára utal a 2. gödörből

említett amfóráját (KALICZ 1995, Abb. 5, 11a-12). Ez utóbbi keltezését látszanak alátámasztani a dunántúli Tűzdelt Barázdás Díszű Kerámia Kultúrájában sűrűn előforduló példányai (Zalaegerszeg-Andráshida, Gébárti tó (HORVÁTH-SIMON 2003, Abb. 29, 1-3, 7) Hosszú, kónikus nyakkal látták el a Hunyadihalmi-kultúra tiszalúci telepének több edényét, a szerző által 'fazék'-ként aposztrofált korongos fülű amfóráit (PATAY 1995, Abb. 2, 6 = PATAY 2005, Taf. 13, 7 és Abb. 72), illetve már amfóra néven ugyanitt néhány a Balaton-Lasinja (KALICZ 1991, Abb. 9, 1, 10; BÁNFFY 1995b, Pl. 32, 129 = BÁNFFY 1996, 26. kép) és a bodrogkeresztúri kultúrából is ismert (BOGNÁR-KUTZIÁN 1963, Pl. CXXXIX = PATAY 1974, Taf. 10, 4; BOGNÁR-KUTZIÁN 1963, Pl. CXXXVII, Jc-e; PATAY 1974, Taf. 10, 7-9) és a mi példányunkhoz hasonló nyakú edényt (PATAY 2005, Taf. 30, 7).

⁷⁶ Itt csak a középső rész kori párhuzamaiból említek néhányat. Bisamberg-Oberpullendorf-csoport: (RUTKAY 1995, Abb. 5, 6); Balaton-Lasinja-kultúra kissé kihajló peremmel, Dobri-Alsó-mező (HORVÁTH-SIMON 2004, Abb. 25, 3); Altheim-kultúra: (DRIEHAUS 1960, Taf. 15, 12,18); Tűzdelt Barázdás Kerámia, Bak-Felrétbak, HORVÁTH 1990a, Abb. 9, 6; Abb. 10, 4); Zalavár-Mekenye (KALICZ 1991, Abb. 12, 19). Ez a forma tovább él a protobolerázi fázisig (Csongrád-Bokros, Bokrospusztá (HORVÁTH 1990b, Abb. 7, 1-3), a klasszikus bolerázi kultúrában már nem ismert.

⁷⁷ Budapest-Pusztadombi út (VIRÁG 2002, Fig. 9, 2).

⁷⁸ VIRÁG 1996, Abb. 5, 5-8; VIRÁG 2002, Fig. 8, 7; VIRÁG 1997, 10. kép 1; 20. kép, alul jobbra

⁷⁹ NOVOTNÝ 1958, Tab. XXXVIII. 6

⁸⁰ Dobri-Alsó-mező, 20. objektum: (HORVÁTH-SIMON 2004, Abb. 5, 7; Abb. 5, 7; 11, 10, 12; Abb. 12, 3); Nagykapornak-Padári elágazás, 2. gödör: (HORVÁTH 1991, 8. kép 10); Zalaegerszeg-Andráshida-temető: (HORVÁTH 2002, Abb. 4, 1-2).

(10. kép 8), a másiknak, az 5. gödör leletének enyhén ívelődik az oldala, ha a kis töredékből helyes rekonstrukció készült (9. kép 3). A tejesköcsögök a bodrogkeresztúri kultúrából váltak ismertté, annak egyik vezető edényformáját jelentik, már több mint nyolc évtizede az őskor kutatók számára.⁸¹ Hasonló formájú és nevű edénytípus a kortárs Ludanice-kultúrában is bizonyítható, amely lelőhelyeken meglehetősen nagy számban kerül elő.⁸² Megjelenésük a Balaton-Lasinja-kultúrában egykor meglepetésként hatott. Ma már több példányát is ismerjük,⁸³ bár ott számuk jelentősen kisebb, mint a többi kortárs kultúrában.

7. Puttonyedény. Mint már említettem az I. kutatóárok déli felében jelentkezett a bontás során egy helyben összeroppant edény, amelynek alja egyben jelezte a rézkori járószintet is (4. kép 1, 5. kép 1-3). Leírása: Rövid hengeres nyakú, szürkésbarna színű edény enyhén kihajló peremmel. A peremen széles plasztikus szalag fut körbe. Az edény teste tojásdad alakú, a vállán három, szimmetrikusan elhelyezett csőrös fül, két oldalt korong alakú applikációkkal. Alja profilált, az edény egész felülete díszítetlen. Felületét vékony barnásszürke slip-réteg borítja, amely mára nagyrészt lepattogzott az edényről (7. kép 3). A fülek közül kettő egymáshoz viszonylag közel van egymáshoz (5. kép 2), míg a harmadik a kettejük közti felező vonallal szemben, az edény túl oldalán került az edényre (5. kép 3). A fülek egyszerűek, de erősek, kerek lyukkal (6. kép 2, 5). Egyetlen agyagdarabból formálták azokat, az edényhez két lapos korong tapasztja mindhármat (5-6. kép). A fülek felső részét enyhén kihúzták (6. kép 3-4), kettő közülük állatfejre emlékeztet (6. kép 3-4; 7. kép 1-2). A három fülből kettő relatív közel fekszik egymáshoz (5. kép 2), míg a harmadik a középvonallal szemben a két előző fültől egyenlő távolságra helyezkedik el (5. kép 3). Így módon az edény felzsinórozható, úgy, hogy vállra vehető lesz.

A LELETEK ÉRTÉKELÉSE

Az értékeléshez kiválasztottunk néhány tárgyat, amelyek alkalmasnak tűnnek a leletek korának és hovatarozásának pontosabb meghatározására.

Ásatásunk egyik legfontosabb lelete az 1. gödör mellett megtalált nagy tároló edény.

⁸¹ HILLEBRAND 1929, 36; BOGNÁR-KUTZIÁN 1963, 276skk; PATAY 1974, 20-21.

⁸² Nagykovácsi-Remete-hegyi barlangok (VIRÁG 1997, 6. kép 4; 6. kép 5. (= VIRÁG 1995, Abb. 5, 3); 6. kép 6-7; 7. kép 1, 4; Budapest, Pusztadombi út: (VIRÁG 2002, Fig. 9, 1).

⁸³ Nagykapornak-Padári elágazás, 1. gödör (HORVÁTH 1991, Abb. 2, 12); Gellénháza-Városrét 35 és 44. objektum (HORVÁTH-SIMON 2003, Abb. 22, 12; Abb. 24, 11);

a) Puttonyedények. A korai neolitikum óta ismert és használt edénytípus,⁸⁴ melynek lényege a fent is vázolt fülképzés, amelynek segítségével az edény hordozhatóvá válik. A típus formái és bizonyos mértékig a méretei is különböznek, illetve változnak az idők során. Az edénytípus a korai időkben egyértelműen déli eredetű, onnan került át Európa belső zónáiba. Később megfordul a helyzet és a Balkánon a késő neolitikumban illetve a rézkorban már nem használták, miközben Közép-Európában a középső rézkor első feléig még találkozhatunk vele.⁸⁵

b) A rézkorban bár léteztek, de nagyon kis szerepet kaptak a neolitikus jellegű, nagy tárolóedények.⁸⁶ Hasonló „csőrös fülel készült a Ludanice-kultúra egyik nagyobb edénye, amely Bánhida-Szelim-barlangban került elő.⁸⁷ Nagy hasonlóságot mutat a Kiscelli utcai edénnyel ezzel szemben a már korábban is említett Bécs-leopoldau edénytöredék.⁸⁸

c) A korongos tapadású fülekről már sokan és sokfelét írtak.⁸⁹ Ennek részletes taglalása nem lehet e tanulmány feladata.

1. A két koronggal is díszített fül nem tartozik a gyakori leletek közé. Független állású formában alig néhány példát sorolhatunk fel az igen gazdag edényanyagból.⁹⁰ Azok legtöbbször egyesével és egy független szalagfűl alsó végén helyezkednek el.

2. A Hunyadi-halmi kultúrán belül a vízszintes állású korongos fül ritkaságnak számít. Dupla, vízszintes fűl Tiszalúc-Sarkadon kannelúrás díszű

tálon,⁹¹ illetve tárolóedény töredékén⁹² jelenik meg. További párhuzamot jelent Herkulesfürdő-Rablóbarlang III. rétegének egy tál-lelete.⁹³ A morvaországi leletek között nem fordult elő.⁹⁴

3. Az említett példák között egyetlen egy sem fordult elő, amely csőrös fülhöz kapcsolódott volna. Egyetlen pontosnak mondható párhuzam ebből a szempontból is a már többször említett tárolóedény-töredék Bécs-Leopoldauból.⁹⁵

A lelőhely egyik legfontosabb lelete az a kis öntőtál-töredék, amely a VI. szelvényben került elő, néhány apró rézrög közelében (11. kép 7). A töredéken magán is voltak apró réznyomok, de a forma, illetve a nagy hőtől lyukacsossá vált felület ettől függetlenül is egyértelművé teszi a tárgy funkcióját. Ez egy alacsony, vastag falú, csónak formájú, agyagból készült tál, amely viszonylag sok példánnyal képviselteti már magát a Kárpát-medencei rézkorban. A Zala megyei Bak-Felrétkak lelőhelyen három töredéket is találtunk egy ugyanazon gödörben.⁹⁶ Egy ehhez közeli zalai lelőhelyen Pusztaszentlászló-Deáksúrún került elő a következő megfelelője itteni darabunknak.⁹⁷ Ugyancsak Zala megyéből származik a Zalavár-mekenyei példány.⁹⁸ Az Kiscelli utcában előkerült és fent említett leletek egy helyi fémműves tevékenység bizonyítékai, ahogy arra már korábban a Zala megyei leletekkel kapcsolatban is rámutattunk.⁹⁹ A fém olvasztása történhetett akár a lelőhely 5. gödrében fekvő nagyméretű, kerek tűzhelyen is – a metallurgiai tevékenységgel kapcsolatba hozható tárgyak ennek közelében feküdtek – bár erre közvetlen bizonyíték nem áll rendelkezésre.

A behúzott peremű tál megjelenése és eltűnése nem köthető azonos horizontokhoz a Kárpát-medencében és annak tágabb környezetében. Először a lengyeli kultúra korai szakaszában készítették ezeket¹⁰⁰, majd egy hosszabb szünet

⁸⁴ Ez az edénytípus az egész korszakra jellemző volt a korai és a középső neolitikumban, a Balkántól Közép-Európáig. Az Európai és a Dunántúli Vonaldíszes Kerámiába (QUITA 1960, Abb. 2c; KOŠTUŘÍK 1972, 28) a Starčevo-kultúrából kerülhetett (SIMON 1996; KALICZ 1990, 65 további részletes adatokkal).

⁸⁵ Alsó-Ausztria, Bisamberg-Oberpullendorf csoport: (RUTKAY 1976, Abb. 1.4 = RUTKAY 1991, Abb. 2.10 = RUTKAY 1995, Abb. 5.5). A típus egy nagyon kesei példánya került elő Charvátyban, Felső-Morvaországban (PAVELČÍK 2001, 626).

⁸⁶ HORVÁTH-SIMON 2003, 1134–114, további irodalommal.

⁸⁷ VIRÁG 1996, Abb. 7, 6.

⁸⁸ RUTKAY 1988, Taf. 3, 11 = Abb. 5, 17; RUTKAY 1995, Abb. 11, 13

⁸⁹ BOGNÁR-KUTZIÁN 1969; BOGNÁR-KUTZIÁN 1972, 194–209; BOGNÁR-KUTZIÁN 1973, 32–38; PATAY 2005, 102 ff; KALICZ 1979–80, 47ff; KALICZ 1991, 368; KALICZ 2001, 405–406; ROMAN 1971, 93ff; RACZYK 1982, 185; RACZYK 1988, 37–40; RACZYK 1991; RACZYK 1995, 53; RUTKAY 1988, 225ff; RUTKAY 1995, 143–144; HORVÁTH 1994, 93–99; HORVÁTH 2001, 472–474; HORVÁTH 2004, 64–69; HORVÁTH-SIMON 2003, 134.

⁹⁰ Négyszögletes edényeken: Magyarország, Tiszalúc-Sarkad (PATAY 2005, Taf. 20, 18; Románia: Pécska-Nagysánc (ROMAN 1971, Abb. 37, 17). Egyéb edényformákon: Magyarország, Tiszafüred-Majoros (KALICZ 1979–80, 3. kép 6); Románia, Pécska-Nagysánc (ROMAN 1971, Abb. 35, 13) Cheile Turzii (ROMAN 1971, Abb. 39, 6).

⁹¹ PATAY 2005, Taf. 17, 17–18; Taf. 47, 3.

⁹² PATAY 2005, Taf. 47, 1

⁹³ ROMAN 1971, Abb. 20, 6.

⁹⁴ Ld. J. Šmíd kutatásait és leleteit a Laškov melletti Rmíz lelőhelyen (ŠMÍD 1993, ŠMÍD 1994).

⁹⁵ RUTKAY 1988, Taf. 3, 11 = Abb. 5, 17; RUTKAY 1995, Abb. 11, 13.

⁹⁶ HORVÁTH 1990b, Abb. 13, 2; Abb. 14, 1–3; HORVÁTH-SIMON 2003, Abb. 32, 11.

⁹⁷ Vándor László és Szőke Béla Miklós ásatása. (HORVÁTH-SIMON 2003, Abb. 28, 9).

⁹⁸ KALICZ 1969, Abb. 1; KALICZ 1973b, Abb. 8.

⁹⁹ HORVÁTH-SIMON 2003, 131.

¹⁰⁰ A lengyeli kultúra korai szakasza Morvaországban (Morva Fesztett Kerámia, Ic periódus): (KAZDOVÁ-KOŠTUŘÍK-RAKOVSKÝ 1994, Abb. 7.1); Ausztria, Mährisch-Ostösterreichische Bemalte Keramik Ib, Falkenstein-Schanzboden (NEUGEBAUER-MARESCH 1986, Abb. 3.6; NEUGEBAUER-MARESCH 1995, Abb.

után a végső periódusban (Lengyel IIIb) tűnnek fel újra¹⁰¹. Fontosak kronológiai szempontból a herkulesfürdői példányok, ahol a Herculane I. korszakban találkozunk vele először és a II. korszak jelenti a virágkort, míg Herculane III-nak nevezett időszakban már többé nincsenek jelen.¹⁰² A Kárpát-medencei behúzott peremű tálak a rézkoron belül a Herculane II-vel párhuzamosított korszakban a Balaton-Lasinja – Ludanice – Bodrogkeresztúr-horizontban jelennek meg a legnagyobb számban. Ez relatív kronológiailag fontos számunkra, mert hogy ilyen edényel a Tüzdelt Barázdás Kerámia önálló horizontjától kezdve már nem léteznek többé, így jelenlétük a Kiscelli utcai leletanyagban terminus ante quem-ként értelmezhető.

A plasztikus díszítés ritkaságáról a Kárpát-medencei középső rézkor kultúráiban korábban már részletesen beszéltem. Most csak a plasztikus bordák elterjedését vizsgálom korszakunkon belül. A lengyeli kultúra késői szakaszában és a Tiszapolgári kultúrában nem találkozunk ilyen jellegű díszekkel, mint ahogy a velük egyidős, más művelődésekben sem. A Ludanice- és a Balaton-Lasinja-kultúrákban a plasztikus díszítés kizárólag kis bütykök vagy lapos korongok formájában jelenik meg, a felületet részben vagy egészben behálózó bordadísz teljesen ismeretlen.¹⁰³ Kivételes lelet a Kárpát-medencében a

bodrogkeresztúri kultúra jászladányi 38. sírjának egyik edénye¹⁰⁴ függőleges, plasztikus bordáival.

A kultúrák közül kivétel ebben a korban egyedül az alföldi Hunyadi-halmi-kultúra jelent, amelyikben viszonylag nagy számban tűnik fel ez a díszítéstechnika.¹⁰⁵ Patay Pál közöl is Tiszalúc-Sarkadról egy töredéket, amelyen a plasztikus borda a Kiscelli utcai töredékével azonos módon fut a perem alatt.¹⁰⁶ Méretarány és profil hiányában azonban az edénytípus sajnálatos módon nem határozható meg. Megjegyzendő, hogy ez a díszítésmód a hatalmas mennyiségű tiszalúci anyagban is unikális, tehát nem tekinthető a kultúra általános szokásának. További párhuzam a Kárpát-medencéből nem ismert.¹⁰⁷

A KÖZÉPSŐ RÉZKOR ÚJ TÖRTÉNETI MODELLJE A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

1. A badeni kultúra kialakulása részleges kultúraváltással kezdődik a Kárpát-medencében, melynek mind keleti, mind nyugati területén jelentős változás következik be az ott élő középső rézkori kultúrák (bodrogkeresztúri-, Balaton-Lasinja-, Ludanice- Jordansmühl-kultúrák) életében. A régi tradíciók sok szempontból tovább élnek, számos kultúrelem fennmarad. Az Epi-Lengyel-korszak retardáló formái (behúzott peremű tál, tejesköcsög, csőrös fülű puttonyedény) új edényformák és más tárgyak csatokolnak, mint a rövid, megvastagodó peremű tál, a konkáv nyakú széles és mély tál, a durvított felületű fazekak, az benyomkodásokkal díszített perem vagy a csónak alakú öntőtál, amelyek a kultúra korábbi szakaszában ismeretlenek voltak. A jelenséget magát, amelyet A. Točík és E. Ruttikay „a tüzdelt barázdás kerámia kevert csoport”-jának nevezett, viszonylag jól ismerjük, míg kialakulásának okai tisztázatlanok.

2. E „keverék csoport” magyarországi fellépése alapvetően megváltoztatja a középső rézkor első és második fele közti átmenet történeti modell-

29.5).

¹⁰¹ KALICZ 1991, 350. Vas megye, Kisunyom-Nádasdi-Acker, Objekt 3 (KÁROLYI 1992, Taf. 26.12-14; KÁROLYI 1994, Taf. I.13); Jánosháza-Fürdődomb (KÁROLYI 1992, Taf. 11.6, 9-10); Szombathely-Olad, Streufunde (KÁROLYI 1992, Taf. 35.1-2); Zala megye, Zalaszentbalázs-Szőlőhegyi mező, Objekt 5 (BONDÁR 1995, Pl. 60, 93); Objekt 13 (BONDÁR, 1995, Pl. 66, 137, 140, 142, 143). A zala megyei leleteket táblázatba foglalva ábrázolta: BÁNFFY 1995b, Fig. 9, második és harmadik sor = BÁNFFY 2002, Fig. 3, második és harmadik sor. A Kárpát-medencétől nyugatra ezeknek az edényeknek a helyzete komplikáltabbnak tűnik. Morvaországban már az 'A' vagy 'I' fázisban feltűnnek a Morva Festett Kerámián belül és a kultúra végéig megmaradnak (KOŠTUŘÍK 1973, Taf. 1.1, Taf. 2.1, Taf. 3.1; KAZDOVÁ-KOŠTUŘÍK-RAKOVSKÝ 1994, Abb. 7.1). Az Alsó-ausztriai Wolfsbach-csoport, amely nagy vonalakban a dunántúli lengyeli kultúra késői fáziséval párhuzamosítható (RUTTIKAY 1995, 111-112 und Abb. 2, 6-9), ezt a tálformát behúzott peremmel készítette.

¹⁰² ROMAN 1971, 65, 70, 83

¹⁰³ Ludanice-kultúra: (VIRÁG 1995, 78; VIRÁG 1997, 12; VIRÁG 2002, 98). Balaton-Lasinja-kultúra: (KALICZ 1973a, 160; KALICZ 1991, 355; KALICZ 1992, 329ff; KALICZ 1995, 74-76; HORVÁTH 1991, 118; HORVÁTH 2002, 295; HORVÁTH-SIMON 2003, 114-115; HORVÁTH-SIMON 2004, 73-74; VIRÁG 2005, 42; BARNÁ-KREITER 2006, 50). Megjegyzendő mindehhez, hogy a bütyköket és más edényfogókat a magam részéről inkább praktikus, mint díszítő elemnek gondolom.

¹⁰⁴ PATAY 1944-45, VIII. kép 1; PATAY 1974, Taf. 7, 1

¹⁰⁵ Tiszalúc-Sarkad: PATAY 2005, Taf. 14, 1; Taf. 16, 14-20; Taf. 17, 15; Taf. 26, 7; Taf. 35, 1-17); Tiszafüred-Majoros: KALICZ 1979-80, 2. kép 4; 4. kép 1; 5. kép 7.

¹⁰⁶ PATAY 2005, Taf. 35, 16.

¹⁰⁷ Az említett plasztikus bordával díszített töredék és Tiszalúc-Sarkad különlegességét (különállását) mutatja a tény, hogy a plasztikus díszítés a Hunyadihalmi kultúra egyéb lelőhelyein, sem az Alföldön (Hódmezővásárhely-Hunyadi-halom: BOGNÁR-KUTZIÁN 1969, Abb. 1-3; Tiszafüred-Majoros: KALICZ 1979-80; Tiszavalk-Tetes: BOGNÁR-KUTZIÁN 1969, Abb. 9, 1, 2, 4, 8, 10, 11; Abb. 11, 2, 5, 6; PATAY 1979, 13-18), sem a Bánátban (Pécska-Nagysánc: ROMAN 1971, Abb. 35-37), sem pedig az erdélyi lelőhelyeken (ROMAN 1971, Abb. 20, 1, 6, 8, 19, 22; Abb. 26-28; Abb. 2, 10; Abb. 30, 1-8, 10, 13; Abb. 33; Abb. 38-39) nem jellemző, sőt ritkának mondható.

jét. A fent elemzett leletegyüttesek (Budapest, III., Kiscelli utca, Aba-Felsőszentiván, Zalavár-Mekenye és Budapest II.,-Pesthidegkút) egyértelműen jelzik, hogy létezik egy másik lehetőség is a változás megmagyarázására. A keverék csoport valójában a korábban gyakran használt rézkori integrációs folyamat következménye,¹⁰⁸ és egyben annak egy rövid, de markáns periódusa.

3. A Balaton-Lasinja – Bodrogkeresztúr – Jordansmühl-horizont területén a tűzdelt barázdás technika a kor egyik legfontosabb eleme. Ebben az időben feltűnése nem jelent novumot, mert az Közép-Európában ekkor már ismert volt.¹⁰⁹ A tűzdelt barázdás kerámia kultúrájának a Balaton-Lasinja – Bodrogkeresztúr – Jordansmühl-horizont második fázisa idején már léteznie kellett valahol ezen a területen belül, ahogy arra korábban már többször is rámutattunk.¹¹⁰ Ez a fiatal és dinamikus kultúra hathatott az előregedett és az új kultúra létrejöttétől függetlenül is a felbomlás állapotában lévő Epilengyel kultúrákra. Bármi is lett legyen a „keverék csoport” egy dolog biztos vele kapcsolatban: a Tűzdelt Barázdás Kerámia Kultúrájának önálló magyarországi formájával sem nem azonos, sem nem egykorú.

4. A Budapest-Kiscelli utcai leletek elemzése megerősítette a korongos tapadású fülekről korábban tett megállapításainkat is. Ennek a fültípusnak a „keverék csoport”-ban történt fellépése annak a feltételezésnek bizonyítékául szolgál, mely szerint ezek az edényfülek, már a Balaton-Lasinja – Ludanice-kultúrák idején már használatban voltak.¹¹¹ Mivel ilyen fültípus a rákövetkező tűzdelt barázdás kerámia korszakában, sőt sporadikusan még a protobolerázi időkben is használatban volt, így elmondhatjuk, hogy azokat a középső rézkor több alperiódusán keresztül is gyártották.

5. A Kárpát-medence keleti felében „a tűzdelt barázdás kerámia kevert csoport”-jával több kultúrfázis is párhuzamba állítható. Az első a bodrogkeresztúri kultúra „B” fázisa, amely szintén a tűzdelt barázdás technika és a korongos fülű edények fellépésével jellemezhető.¹¹² Hasonlóan kevert jellegű a kelet-szlovákiai Lažňany-kultúra.¹¹³ A harmadik kultúra ebben a sorban az

észak-bánati vajskai temető által képviselt jelenség, amely szintén Bodrogkeresztúr „B”-korúnak bizonyult egy elemzés során.¹¹⁴

6. Az említett változások nyomán megváltozott a helyzet a kor történeti interpretációját illetően a Dunántúlon. A továbbiakban a „keverék csoport” elnevezés problematikussá vált. Az A. Točík és E. Ruttkay által leírt „a tűzdelt barázdás kerámia kevert csoport”-jaként leírt jelenség egy lényegesen nagyobb területre terjed ki, mint korábban gondolták. Még ennél is lényegesebb azonban, hogy itt nem egyszerűen egy kultúra kevert voltáról van szó, hanem több kultúra keveredéséről egy kiterjedt horizonton belül. Ezért nem egyszerűen egy csoportról, hanem sokkal inkább egy horizontról kell beszélnünk a jelenséggel kapcsolatban. Tekintettel arra, hogy kronológiailag az Epilengyel-kultúrák második feléről-végéről van szó, „keverék csoport” elnevezés helyett az Epilengyel kor késői (kevert) fázisát, egyszerűbben késői Epilengyelt, esetleg Epilengyel „B”-kifejezést javasoltam nemrég.¹¹⁵

7. A magyarországi középső rézkor első felének és a fenti értelemben vett késői Epilengyel végén a Kárpát-medencében és annak közvetlen földrajzi környezetében széleskörű és markáns változás indult meg a korszak kultúráin belül. A „keverék csoport” megszűnt viszont új hatalmi központok alakultak ki a helyén. Nyugaton a tűzdelt barázdás kerámia kultúrája, keleten a Hunyadi-halmi kultúra vette át a hatalmat a megelőző kultúráktól. Ez az átmenti kor csak nagyon rövid életű lehetett még a protobolerázi-fázis kialakulása előtt. Ez a horizont adja a Budapest-Kiscelli utcai leletek terminus ante quem-jét.¹¹⁶

8. A jelen dolgozatban a „tűzdelt barázdás kerámia kevert csoport”-jának értelmezéshez kívántam egy új modellt felvázolni. Tisztázatlanok maradtak az okok, amelyek a változásokhoz vezettek az Epilengyel-kor végén. Valóban az Epilengyel-kultúrák „modernizálása”¹¹⁷ történt, vagy csak ezen kultúrák végjátékának lehetünk tanúi? Az Epilengyel átalakulása milyen formában és mértékben vett részt a Tűzdelt Barázdás Kerámia Kultúrájának kialakításában a Dunántúlon és az azzal szomszédos területeken? Milyen kapcsolatai voltak ennek a kultúrának a Cseh-, Morvaországban, illetve Ausztriában talált tölcésres szájú edények kultúrájához? Ezek a kérdések már messzire vezetnek eredeti célkitűzésünktől és már egy következő tanulmány témái lehetnek.

¹⁰⁸ BOGNÁR-KUTZIÁN 1969, 31ff.; ROMAN 1971, 115; ROMAN 1983, 120-122; ECSÉDY 1973, 13; ECSÉDY 1979, 53; ECSÉDY 1982, 84; KALICZ 1979-80, 50; PAVÚK-ŠIŠKA 1971, 363.

¹⁰⁹ HORVÁTH 1994, 84-91.

¹¹⁰ HORVÁTH-SIMON 2003, 124 és Abb. 48; HORVÁTH 2010, 97.

¹¹¹ HORVÁTH 1994, 99-101.

¹¹² PATAY 2005, 128-131; BOGNÁR-KUTZIÁN 1969, 36; BOGNÁR-KUTZIÁN 1973, 33; KALICZ 1979-80, 50-52.

¹¹³ ŠIŠKA 1972, Abb. 29-30; a Lažňany-kultúrát nemrégiben, függetlenül az edényformáitól a Bodrogkeresztúr „B”-vel találtuk egykorúnak: HORVÁTH 2004, 73.

¹¹⁴ HORVÁTH 2004, 74-75.

¹¹⁵ HORVÁTH 2010, 99.

¹¹⁶ HORVÁTH 2010, 99.

¹¹⁷ RUTTKAY 2006, 286.

IRODALOMJEGYZÉK

- BADEN SYMPOSIUM 1973 • Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Bratislava 1969. J. Chropovský (red). Bratislava, 1973.
- BÁNFFY 1995a • BÁNFFY, Eszter: Neolithic and Copper Age settlements at Hahót and Zalaszentbalázs (Zalaszentbalázs-Pusztatető, Hahót-Szartóri I-II.). *Antaeus* 22. (1995), p. 35–50.
- BÁNFFY 1995b • BÁNFFY, Eszter: South-West Transdanubia as a mediating area. On the cultural history of the Early and Middle Chalcolithic. *Antaeus* 22. (1995), p. 157–198.
- BÁNFFY 1996 • BÁNFFY, Eszter: Újkőkori és rézkori települések Hahót és Zalaszentbalázs határában. Zalai Múzeum 6. (1996), p. 97–147.
- BÁNFFY 2002 • BÁNFFY, Eszter: A unique southeastern vessel type from early Chalcolithic Transdanubia: data on the „Western route”. *ActaArchHung* 53. (2002), p. 41–60.
- BARNA-KREITER 2006 • BARNA, Judit. – KREITER, Eszter.: Középső rézkori települések Zalaegerszeg-Andráshida, Gébárti-tó (II.) lelőhelyen. Előzetes közlemény. Zalai Múzeum 15. (2006), p. 47–78.
- BELGRÁD 1973 • Actes du VIII Congrès international des Sciences préhistoriques et protohistoriques. Beograd 9-15 septembre 1971. I-III. Beograd 1973.
- BOGNÁR-KUTZIÁN 1963 • BOGNÁR-KUTZIÁN, Ida: The Copper Age Cemetery of Tiszapolgár-Basatanya. *ArchHung* 42. Bp., 1963.
- BOGNÁR-KUTZIÁN 1969 • BOGNÁR-KUTZIÁN, IDA: Probleme der mittleren Kupferzeit im Karpatenbecken. *ŠtZ* 17. (1969), p. 31–60.
- BOGNÁR-KUTZIÁN 1972 • BOGNÁR-KUTZIÁN, Ida: The Early Copper Age Tiszapolgár-Culture. *ArchHung* 48. Bp., 1972.
- BOGNÁR-KUTZIÁN 1973 • BOGNÁR-KUTZIÁN, Ida: The Relationship the Bodrogkeresztúr and Baden Cultures. In: *Baden Symposium 1973*. p. 31–50.
- BONDÁR 1995 • BONDÁR, Mária: The Settlement of the Lengyel Culture at Zalaszentbalázs. *Antaeus* 22. (1995), p. 51–70.
- DOBRIČ 1992 • Internationales Symposium über die Rolle des Schwarzen Meeres in der Urgeschichte Europas 1988. Ed. Dobrič. *StudPraeh* 11–12. Sofija, 1992.
- DRIEHAUS 1960 • DRIEHAUS, J.: Die Altheimer Gruppe und das Jungneolithikum im Mitteleuropa. Mainz, 1960.
- ECSEDY 1973 • ECSEDY István: Újabb adatok a tiszántúli rézkor történetéhez. *BMMÉ* 2. (1973), p. 3–40.
- ECSEDY 1979 • ECSEDY, István: The People of the Pit-Grave Kurgans in Eastern Hungary. *FontArchHung*. Bp., 1979.
- ECSEDY 1982 • ECSEDY István: A kelet-magyarországi rézkor fejlődésének fontosabb tényezői. *JPMÉ* 26. (1981)[1982], p. 73–95.
- GEORGIEVA 1988 • GEORGIEVA, P.: Die prähistorische Siedlung in der Gegend Čukata beim Dorf Galatin bei Vraca (Bulgarien). *StudPraeh* 9. (1988), p. 111–146.
- HILLEBRAND 1929 • HILLEBRAND Jenő: A pusztaitvánházi korarézkori temető. *ArchHung* 4. Bp., 1929.
- HORVÁTH 1990a • HORVÁTH, László András: Eine kupferzeitliche Kultstätte in der Gemarkung von Bak. *ActaArchHung* 42. (1990), p. 21–44.
- HORVÁTH 1990b • HORVÁTH, László András: Beziehungen zwischen der Tiefebene und Transdanubien in der mittleren Kupferzeit. Zalai Múzeum 2. (1990), p. 81–100.
- HORVÁTH 1991 • HORVÁTH László András Rézkori település Nagykapornakon Zalai Múzeum 3. (1991), p. 113–135.
- HORVÁTH 1993 • HORVÁTH László András.: A Kárpát-medence középső-rézkorának történeti és kronológiai kérdései. (A tűzdelt barázdás keramika helyzete az Alföldön). [Dissertation zur Erlangung des CsC. Manuskript]. Zalaegerszeg, 1993.
- HORVÁTH 1994 • HORVÁTH, László András: Beiträge zur Chronologie der mittleren Kupferzeit in der grossen ungarischen Tiefebene. *ActaArchHung* 46. (1994), p. 73–105.
- HORVÁTH 2001 • HORVÁTH, László András: Die relativchronologische Position des Protoboleráz-Horizontes aufgrund seiner südlichen Komponenten. *Mangalia* 2001. p. 459–515.

- HORVÁTH 2002 • HORVÁTH, László András: Die Siedlung der Balaton–Lásinja–Kultur in Zalaegerszeg–Andráshida, Friedhof (Komitat Zala, Ungarn). *Antaeus* 25. (2002), p. 255–282.
- HORVÁTH 2004 • HORVÁTH, László András: Bemerkungen zur Chronologie der äneolithischen Gräber in Vajska. Eien Neudatierung. *ActaArchHung* 55. (2004), p. 63–79.
- HORVÁTH 2010 • HORVÁTH, L. A.: Funde und Befunde einer mittelkupferzeitlichen Siedlung im 3. Stadtbezirk von Budapest. *ActaArchHung* 61. (2010), p. 57–106.
- HORVÁTH–KIRCHHOF 2002 • HORVÁTH, L. A. – KIRCHHOF, A.: Régészeti kutatások az aquincumi canabae nyugati, ipari régiójában (Archaeological investigations in the western, industrial quarters in the Aquincum canabae). *AqFüz* 9. (2003), p. 53–64.
- HORVÁTH–SIMON 1997 • HORVÁTH László András – H. SIMON Katalin: A neolitikum és rézkor Zalaegerszeg környékén. In: *Zalaegerszeg évszázadai. Várostörténeti tanulmányok*. Zalaegerszeg, 1997. p. 7–48.
- HORVÁTH–SIMON 2003 • HORVÁTH, László András – H. SIMON, Katalin: Das Neolithikum und die Kupferzeit in Südwesttransdanubien (Siedlungsgeschichte und Forschungsstand). *IPH* 9. Bp., 2003.
- HORVÁTH–SIMON 2004 • HORVÁTH, László András – H. SIMON, Katalin: Kupferzeitliche Siedlungen auf dem Fundort Dobri–Alsó-mező. *Zalai Múzeum* 13. (2004), p. 55–118.
- JUNGSTEINZEIT 1995 • E. LENNEIS – CH. NEUGEBAUER–MARESCH – E. RUTTKAY: Jungsteinzeit im Osten Österreichs. Mit Beiträgen von Christian Mayer, Johannes-Wolfgang Neugebauer und Peter Stadler. *St.Pölten–Wien*, 1995.
- KALICZ 1969 • KALICZ Nándor: A rézkori balatoni csoport Veszprém megyében. *VMMK* 8. (1969), p. 83–89.
- KALICZ 1973a • KALICZ, Nándor: Über die chronologische Stellung der Balaton–Gruppe. In: *Baden Symposium 1973*. p. 131–165.
- KALICZ 1973b • KALICZ, N.: Die chronologischen Probleme des Spätneolithikums und der Kupferzeit im West-Karpatenbecken. In: *Belgrad 1973, II*. 329–338.
- KALICZ 1974 • KALICZ Nándor: A balatoni csoport emlékei a Dél–Dunántúlon. *JPMÉ* 9–10. (1969–70) [1974], p. 75–89.
- KALICZ 1976 • KALICZ, Nándor: Die Funde der Phase III der kupferzeitlichen Balaton–Gruppe in Nagykanizsa–Sánc. *MittArchInst* 5. (1974–75) [1976], p. 41–44.
- KALICZ 1979–80 • KALICZ Nándor: Újabb adatok a rézkori Hunyadi–halom csoport. *SzMMÉ* 1979–80. p. 43–62.
- KALICZ 1990 • KALICZ, Nándor: Frühneolithische Siedlungsfunde aus Südwestungarn. *IPH* 4. Bp., 1990.
- KALICZ 1991 • KALICZ, Nándor: Beiträge zur Kenntnis der Kupferzeit im ungarischen Transdanubien. In: *Saarbrücken 1991*, 347–387.
- KALICZ 1992 • KALICZ, Nándor: Die Balaton–Lásinja–Kultur und ihre südlichen Beziehungen. In: *Dobrič 1992*. p. 313–333.
- KALICZ 1995 • KALICZ, Nándor: Letenye–Szentkeresztomb: Ein Siedlungsplatz der Balaton–Lásinja–Kultur. In: *Veszprém 1995*. p. 61–106.
- KALICZ 2001 • KALICZ, Nándor: Die Protoboleráz–Phase an der Grenze von zwei Epochen. In: *Mangalia 2001*. p. 385–435.
- KÁROLYI 1992 • KÁROLYI, M.: A korai rézkor emlékei Vas megyében. In: *Őskorunk* 1. Szombathely, 1992.
- KÁROLYI 1994 • KÁROLYI, M.: Die Funde der spätesten Phase der Lengyel–Kultur in Westtransdanubien. In: *Znojmo 1994*, 104–111.
- KAUFMANN 1994 • KAUFMANN, D.: Die Elbe–Saale–Gruppe der Jordansmühler Kultur. In: *Znojmo 1994*. p. 112–130.
- KAZDOVÁ 1994 • KAZDOVÁ, E. – KOŠTUŘIK, P. – RAKOVSKÝ, P.: Der gegenwärtige Forschungsstand der Kultur mit mährischer bemalter Keramik. In: *Znojmo 1994*. p. 131–155.
- KORKUTI 1991 • KORKUTI, M.: Aspects de la culture énéolithique en Albanie. In: *Saarbrücken 1991*. p. 247–258.
- KOŠTUŘIK 1973 • KOŠTUŘIK, P.: Die Lengyel–Kultur in Mähren. *Studie Archeologického Ústavu Československé Akademie Věd v Brně* 6 (1972) Praha 1972.
- KOZŁOWSKI–RACZKY 2007 • KOZŁOWSKI, J. – RACZKY, P. (ed): *The Lengyel, Polgár and related cultures in the middle/late Neolithic in Central Europe*. Kraków, 2007.

- KUNZE 1981 • KUNZE, W.: Keramik der Pfahlbauern. Berichte über Untersuchungen der jungsteinzeitlichen Töpferei am Mondsee. Linz, 1981.
- LICHARDUS 1976 • LICHARDUS, J.: Das Keramikdepot von Božice und seine chronologische Stellung innerhalb des frühen Äneolithikums in Mitteleuropa. JMV 60. (1976), p. 161–174.
- LICHARDUS–VLADÁR 1964 • LICHARDUS, J. – VLADÁR, J.: Zu Problemen der Ludanice-Gruppe. SIA 12. (1964), p. 69–162.
- LOCHNER 1986 • LOCHNER, M.: Spätneolithische Siedlungsfunde aus Kapfenstein, Steiermark. MittDÖstArb 36. (1986), p. 25–32.
- LÜNING 1967 • LÜNING, L.: Die Michelsberger Kultur. Ihre Funde in zeitlicher und räumlicher Gliederung. BRGK 48. (1967), p. 3–350.
- MANGALIA 2001 • ROMAN, P. – DIAMANDI, S. (hrsg): Cernavoda III – Boleráz. Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau. Mangalia/Neptun (18.–24. Oktober 1999). In: Studia Danubiana Series Symposia 2. București, 2001.
- MAYER 1991 • MAYER, Chr.: Aspekte der Chronologie der Badener Kultur (Mittel- und Spätphase) aus der Sicht zweier niederösterreichischer Fundorte Zalai Múzeum 2 (1990) 101–114.
- MAYER 1995 • MAYER, Ch.: Klassische Badener Kultur. In: Ruttkay 1995, 161–177.
- MAYER 1996 • MAYER, Ch.: Die Stellung der Funde vom Grasberg bei Ossarn im Rahmen der Badener Kultur. In: Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 30. Wien, 1996.
- NADLER – ZEEB 1994 • NADLER, M. – ZEEB, A. et. al: Südbayern zwischen Linearbandkeramik und Altheim: ein neuer Gliederungsvorschlag. In: Rössen 1994. p. 127–190.
- NADLER 1994 • NADLER, M.: Spät-Münchshöfener Keramik aus der Räuberhöhle bei Kehlheim. In: Nadler-Zeeb 1994. 170–171.
- NĚMEJCOVÁ–PAVÚKOVÁ 1981 • NĚMEJCOVÁ–PAVÚKOVÁ, V.: Náčrt periodizácie badenskej kultúry a jej chronologických vzťahov k juhovýchodnej Európe (An outline of the periodical system of the Baden culture and its chronological relations to Southeast Europe). SIA 29. (1981), p. 261–296.
- NÉMETH 1994 • NÉMETH, G. T.: Vorbericht über spätneolithische und frühkupferzeitliche Siedlungsspuren bei Lébény (Westungarn). JAMÉ 36. (1994), p. 241–261.
- NEUGEBAUER–MARESC 1986 • NEUGEBAUER–MARESC, CH.: Ein Beitrag zur Erforschung der älteren Stufe der Lengyel-Kultur. In: Nitra–Wien 1986. p. 195–205.
- NEUGEBAUER–MARESC 1995 • NEUGEBAUER–MARESC, CH.: Mittelneolithikum: Die Bemaltkeramik. In: Jungsteinzeit 1995. p. 57–107.
- NOVOTNÝ 1958 • NOVOTNÝ, B.: Slovensko v mladšej dobe kammenej. Bratislava 1958.
- OBEREDER 1989 • OBEREDER, J.: Die jungneolithische Siedlung Raababerg bei Graz. Manuskript. (Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie). Wien, 1989.
- PAHIĆ 1973 • PAHIĆ, S.: Nastarejše seliščne najdbe u severovzhodni Sloveniji (Die ältesten Siedlungsfunde in Nordwestslowenien). AV 24 (1973) 12–30.
- PAHIĆ 1976 • PAHIĆ, S.: Seliščne najdbe v zahodnih Slovenskih gorah – Andrenci, Spodnji Duplek, Spodnji Porčič, Vumpah (Siedlungsfunde in den westlichen Slovenske gorice – Andrenci, Spodnji Duplek, Spodnji Porčič, Vumpah). Poročilo 5. (1976), p. 29–83.
- PARRAGI 1971 • PARRAGI, GY.: Koracsászárkori fazekasműhely Óbudán. ArchÉrt 98. (1971), p. 60–79.
- PARRAGI 1973 • PARRAGI Györgyi. III., Bécsi út 122. BudRég 23. (1973), p. 260–261., 25.
- PARRAGI 1976 • PARRAGI Györgyi: A bécsi úti ásatások újabb eredményei. BudRég 24. (1976), p. 163–169.
- PARZINGER 1993 • PARZINGER, H.: Studien zur Chronologie und Kulturgeschichte der Jungstein-, Kupfer- und Frühbronzezeit zwischen Karpaten und Mittlerem Taurus. I–II. Mainz am Rhein, 1993.
- PATAY 1944–45 • PATAY Pál: Rézkori temető leletei Jászládányból. ArchÉrt 1944–45. p. 1–22.
- PATAY 1974 • PATAY, P.: Die hochkupferzeitliche Bodrogeresztúr-Kultur. BRGK 55 (1974) 1–71.
- PATAY 1979 • PATAY, P.: A Tiszavalk-tetesi rézkori temető és telep. II. A telep (Kupferzeitliches Gräberfeld und Siedlung von Tiszavalk-Tetes. Die Siedlung). FA 30(1979) 27–53.
- PATAY 1995 • PATAY, Pál: Die kupferzeitliche Siedlung Tiszalúc-Sarkad und die Hunyadi-halom-Kultur. In: Veszprém 1995. p. 107–115.
- PATAY 2005 • PATAY, Pál: Kupferzeitliche Siedlung von Tiszalúc. IPH 9. Bp., 2005.
- PAVELČÍK 2001 • PAVELČÍK, J.: Die Kerne der Boleráz-Stufe in Ost- und Südmähren. In: Mangalia 2001. p. 623–640.

- PAVÚK 2000 • PAVÚK, J.: Das Epilengyel/Lengyel IV als kulturhistorische Einheit. SIA 48. (2000), p. 1–26.
- PAVÚK 2001 • PAVÚK J.: Hausgrundriß und Furchenstichkeramik der Gruppe Bajč-Retz aus Čataj in der Slowakei. In: Mangalia 2001. p. 563–578.
- PAVÚK-BÁTORA 1995 • PAVÚK, J. – BÁTORA, J.: Siedlung und Gräber de Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Mit Beiträgen von Julius Jakab, Marián Fabiš, L’udmilla Illásová, Ernst Pernička und Jochen Görtsdorf. In: Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia 5. Nitra, 1995.
- PAVÚK-ŠÍŠKA 1971 • PAVÚK, J. – ŠÍŠKA, S.: Neolitické a eneolitické osídlenie Slovenska (Neolitische und äneolitische Besiedlung der Slowakei). SIA 29(1971) 319–364.
- PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ 1985 • PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, E.: Makotrašy. A TRB site in Bohemia. In: FAP 17. Poznan, 1985.
- QUITTA 1960 • QUITTA, H.: Zur Frage der ältesten Bandkeramik in Mitteleuropa. PZ 38. (1960), p. 1–38; 153–188.
- RACZKY 1982 • RACZKY Pál: Adatok a bodrogkeresztúri kultúra déli kapcsolataihoz és kronológiájához. ArchÉrt 109. (1982), p. 177–190.
- RACZKY 1988 • RACZKY Pál: A Tisza-vidék kulturális és kronológiai kapcsolatai a Balkánnal és az Égeikummal a neolitikum és a rézkor időszakában. Szolnok, 1988.
- RACZKY 1991 • RACZKY, Pál: New Data on the Southern Connections and Relative Chronology of the „Bodrogkeresztúr – Hunyadihalom” Complex. In: Saarbrücken 1991. p. 329–346.
- RACZKY 1995 • RACZKY, Pál: New data on the absolute chronology of the Copper Age in the Carpathian Basin. In: Veszprém 1995. p. 51–60.
- ROMAN 1971 • ROMAN, P.: Strukturänderungen des Endäneolithikums im Donau-Karpatenraum. Dacia 15. (1971), p. 31–136.
- ROMAN 1983 • ROMAN, P.: Der Übergang vom Äneolithikum zur Bronzezeit auf dem Gebiet Rumäniens. GZM 21. (1983), p. 115–134.
- ROMAN 2001 • ROMAN, P.: Die Cernavodă III – Boleráz – Kulturerscheinung an der Unteren Donau. In: Mangalia 2001. p. 13–59
- RUTTKAY 1976 • RUTTKAY, P.: Beitrag zum Problem des Epi-Lengyel-Horizontes in Österreich. ArchA-Bh 13. (1976), p. 285–319.
- RUTTKAY 1985 • RUTTKAY, E.: Das Neolithikum in Niederösterreich. Wien, 1985.
- RUTTKAY 1988 • RUTTKAY, E.: Zur Problematik der Furchenstichkeramik des östlichen Alpenvorlandes: Beitrag zum Scheibenhenkelhorizont. SIA 36. (1988), p. 225–240.
- RUTTKAY 1991 • RUTTKAY, E.: Das Ende der Donauländischen Welt. MAG 121. (1991), p. 159–181.
- RUTTKAY 1995 • RUTTKAY, E. (mit einem Beitrag von Ch. Mayer): Spätneolithikum. In: Jungsteinzeit 1995. p. 108–209.
- RUTTKAY 1997 • RUTTKAY, E.: Zur jungneolithischen Furchenstichkeramik im östlichen Mitteleuropa. Die Fazies Gajary. In: Chronos. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel. Internationale Archäologie Studia honoraria 1. Espelkamp 1997. p. 165–180.
- RUTTKAY 2004 • RUTTKAY, E.: Eine neue Hakenspirale aus Purbach am Neusiedler See, VB Eisenstadt-Umgebung, Burgenland – Beiträge zur jungneolithischen inkrustierten Keramik (Furchenstichkeramik). In: E. Kazdová – Z. Měřinský – K. Šabatová (Hrsg.): Poctě Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátý narozeninám. Ústav arheologie a muzeologie. (Zu Ehren von Vladimír Podborský, von Freunden und Schülern zum siebzigsten Geburtstag). Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně. Brno, 2004. p. 141–155.
- RUTTKAY 2006 • RUTTKAY, E.: Eine Siedlungsgrube mit jungneolithischer inkrustierter Keramik aus Puach-Scheibelfeld, SG und VB Hollabrunn, Niederösterreich – Neue Beiträge zur Furchenstichkeramik und zum Scheibenhenkel. In: AnnNathistMusWien 107. A. (2006), p. 267–304.
- SAARBRÜCKEN 1991 • LICHARDUS, J. (Hrsg.): Die Kupferzeit als historische Epoche. Symposium Saarbrücken und Otzenhausen 6.–13. 11. 1988. In: Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde 55. Bonn, 1991.
- ŠAVEL 1992 • ŠAVEL, I.: Bukovnica – Rezultati terenskih raziskav v letih 1987–1988 (Bukovnica – Resultate der Ausgrabungen in den Jahren 1987–1988). Poročilo 20. (1992), p. 57–85.
- ŠAVEL 1994 • ŠAVEL, I.: Prazgodovinske naselbine v Pomurju (Prehistoric Settlements in Pomurje). Murska Sobota, 1994.

- SCHWABEDISSEN 1972 • SCHWABEDISSEN, H. (Hrsg): Die Anfänge des Neolithikums von Orient bis Nordeuropa. Teil Va. Westliches Mitteleuropa. Bearbeitet von J. Lüning. Köln-Wien, 1972.
- SCHWAMMENHÖFER 1983 • SCHWAMMENHÖFER, H.: Eine Gehöftgruppe der Epilengyelzeit in der Ziegelei Schleinbach, NÖ. FÖ 22. (1983), p. 169–202.
- SIMON 1987 • H SIMON, Katalin: Neolit és rézkori települések Tekenye határában. Zalai Múzeum 1. (1987), p. 7–17.
- SIMON 1996 • H. SIMON, Katalin: Ein neuer Fundort der Starčevo-Kultur bei Gellénháza (Kom. Zala, Ungarn) und seine südlichen Beziehungen. In: Vinča 1996. p. 59–92.
- ŠÍŠKA 1972 • ŠÍŠKA, S.: Gräberfelder der Lažnany-Gruppe in der Slowakei. SIA 20. (1972), p. 107–175.
- ŠMÍD 1993 • ŠMÍD, M.: Výsledky zjišťovacího výzkumu na eneolitickém hradisku Rmíz u Laškova (Ergebnisse der Feststellungsgrabung auf dem äneolithischen Burgwall Rmíz bei Laškov). Pravěk NŘ 3. (1993), p. 19–77.
- ŠMÍD 1994 • ŠMÍD, M.: Ein Wall mit steinerner Stirnmauer aus der älteren Stufe der Trichterbecherkultur auf dem Burgwall Rmíz bei Laškov im Kataster der Gemeinde Náměšť na Hané, Kreis Olomouc, Land Mähren. JMV 76. (1994), p. 201–230.
- SOMOGYI 2000 • SOMOGYI K.: A Balaton-Lasinja-kultúra leletanyaga Somogy megyében. CommArchHung 2000. p. 5–48.
- TOČÍK 1964 • TOČÍK, A.: Záchranný výskum v Bajči-Vlkanove v rokoch 1959-1960 (Rettungsgrabung von Bajč-Vlkanovo in den Jahren 1959–1960.) ŠtZ 12 (1964) 5–185.
- TURK – VUGA 1984 • TURK, I. –VUGA, D.: Zamedvedica eneolitska neselje na Ljubljanskem barju. AV 35. (1984), p. 76–89.
- VEZSPRÉM 1995 • KOVÁCS, Tibor (Hrsg.): Neuere Daten zur Siedlungsgeschichte und Chronologie der Kupferzeit des Karpatenbeckens. IPH 7. Bp., 1995.
- VINČA 1996 • The Vinča culture, its role and cultural connections. International Symposium on the Vinča culture its role and cultural connections. Timișoara, Romania, october 1995. Bibliotheca historica et archaeologica Banatica. Tomus secundus. (ed. Florin Drașovean). Timișoara, 1996.
- VIRÁG 1995 • M. VIRÁG, Zsuzsanna: Die Hochkupferzeit in der Umgebung von Budapest und in NO-Transdanubien (Das Ludanice-Problem) ActaArchHung 47. (1995), p. 61–94.
- VIRÁG 1997 • M. VIRÁG Zsuzsanna: Adatok Budapest középső rézkorához. A Remete-barlang középső rézkori leletgyűjtése. BudRég 31. (1997), p. 5–40.
- VIRÁG 2002 • M. VIRÁG, Zsuzsanna: Data on the Middle Copper Age archaeological topography of Budapest Environs (sites of the Ludanice Culture). BudRég 36. (2002), p. 93–113.
- VIRÁG 2003 • M. VIRÁG, Zsuzsanna: Settlement historical in Transdanubia in the first half of the Middle Copper Age. In: Morgenrot der Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag. Hrsg.: Jerem, E. – Raczky, P. In: Archaeolingua 15. Bp., 2003. 375–400.
- VIRÁG 2005 • M. VIRÁG Zsuzsanna: Középső rézkori kerámialeletek Zalavár-Basaszigetről (A Balaton-Lasinja kultúra tipológiájának és belső kronológiájának kérdéseiről). ZalaiMúzeum 14. (2005), p. 37–52.
- ZNOJMO 1994 • Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur 1888–1988, Znojmo-Kravsko-Těšetice, 3.–7. 10. 1988. Brno-Łódź, 1994.

KUPFERZEITLICHE SIEDLUNGSRESTE IN BUDAPEST III., KISCELLI STRASSE

Von März bis Mai 2002 führte das Budapester Historische Museum unter der Leitung von Margit Németh und Anita Kirchhof auf dem Grundstück 98 der Kiscelli-Straße im III. Budapester Stadtbezirk eine Rettungsgrabung durch.

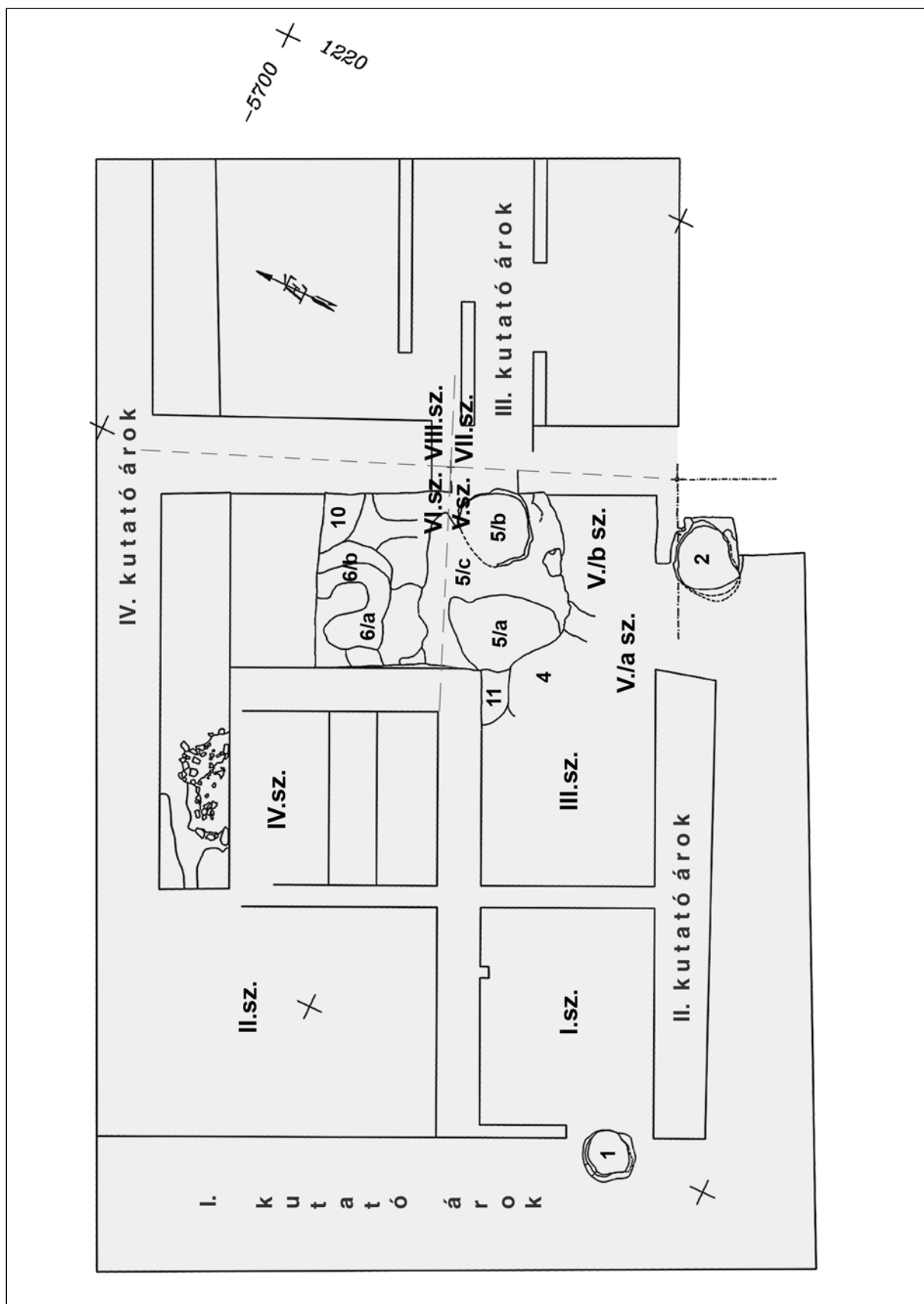
Die Urzeit ist an diesem Fundort durch mittelkupferzeitliche Funde vertreten. Die Kulturschicht war 30–50 cm dick und lag auf einem lössartigen pleistozänen Sediment, das den Untergrund bildete. Die darin beobachteten Kalkauflösungen deuteten auf ein trockenes Klima hin. Das Gelände und damit der Fundort fiel nach Osten in Richtung Donau ab. Prähistorische Funde kamen auf der ganzen Baustelle zutage, und zwar immer unter den römerzeitlichen Schichten. Die urzeitliche Schicht war auf der Westseite 25–30 cm dick

und erreichte im Osten 50 cm; dort erwies sich die kupferzeitliche Besiedlung als sehr intensiv. Außer einigen Störungen der römischen Objekte zeigten die urzeitlichen Gruben keine wesentlichen Beschädigungen, somit können sie als geschlossen betrachtet werden. Als kupferzeitlich wurden 11 Objekte bestimmt, von denen wir die meisten vollständig freilegen und dokumentieren konnten. Auf einigen Grabungsflächen wurde wegen Zeit- und Geldmangels der Untergrund nicht erreicht, so dass die Objekte 5/a, 6/a und 11 nur teilweise erschlossen sind.

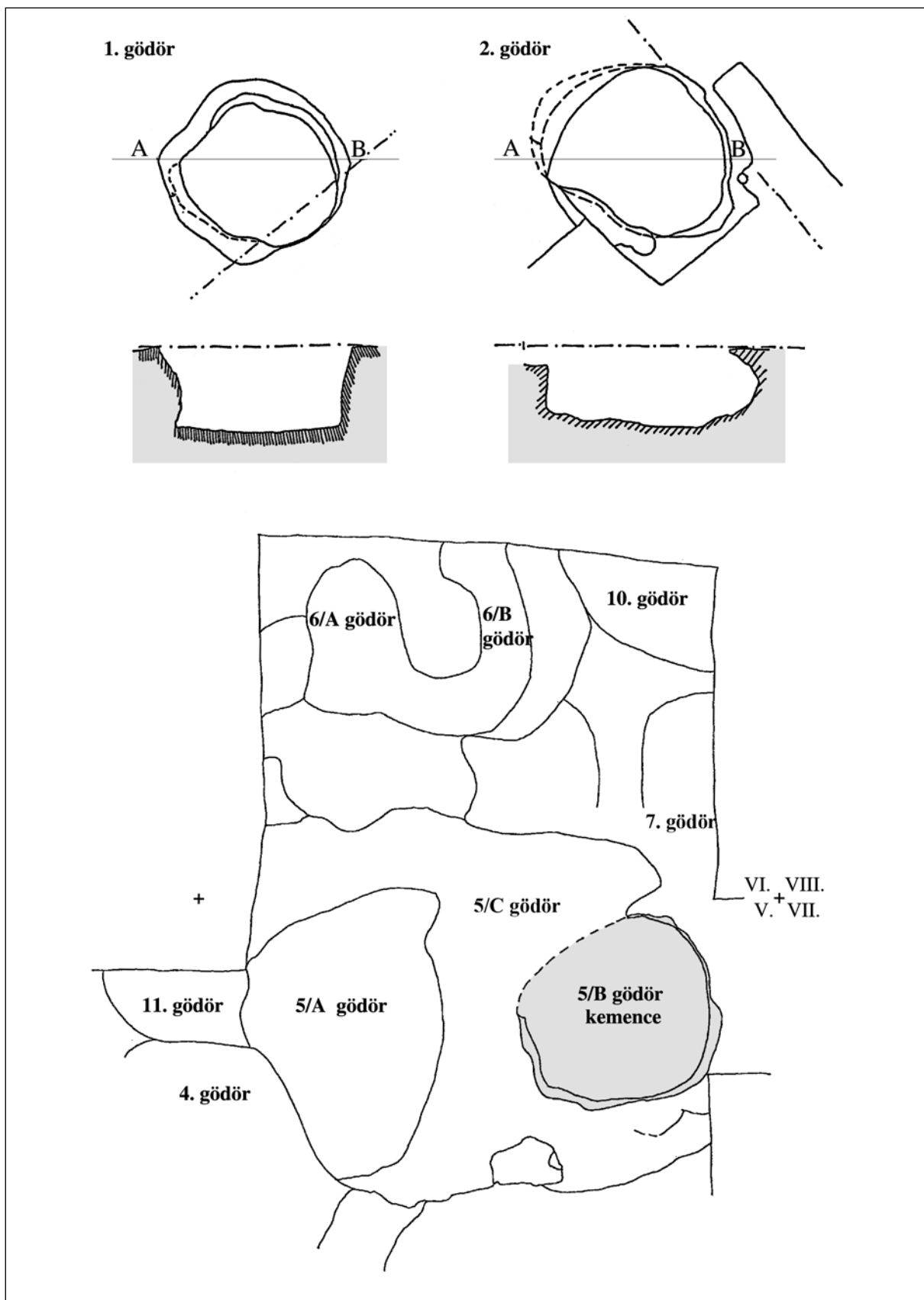
Die Funde und Befunde der hiesigen Ausgrabung wurden in einer deutschsprachigen Studie ausführlich behandelt und bewertet (HORVÁTH 2010).

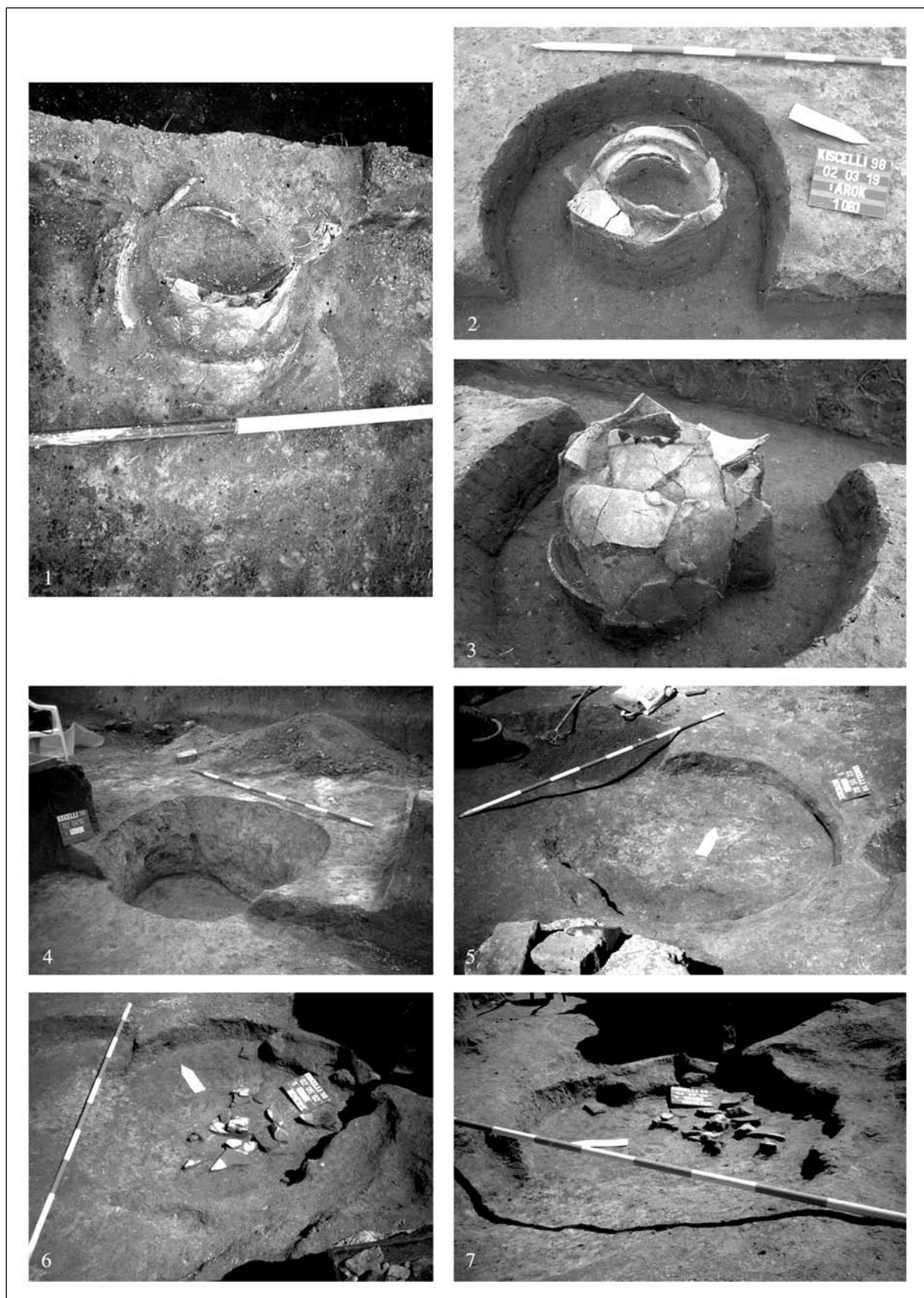
1. kép

2. kép

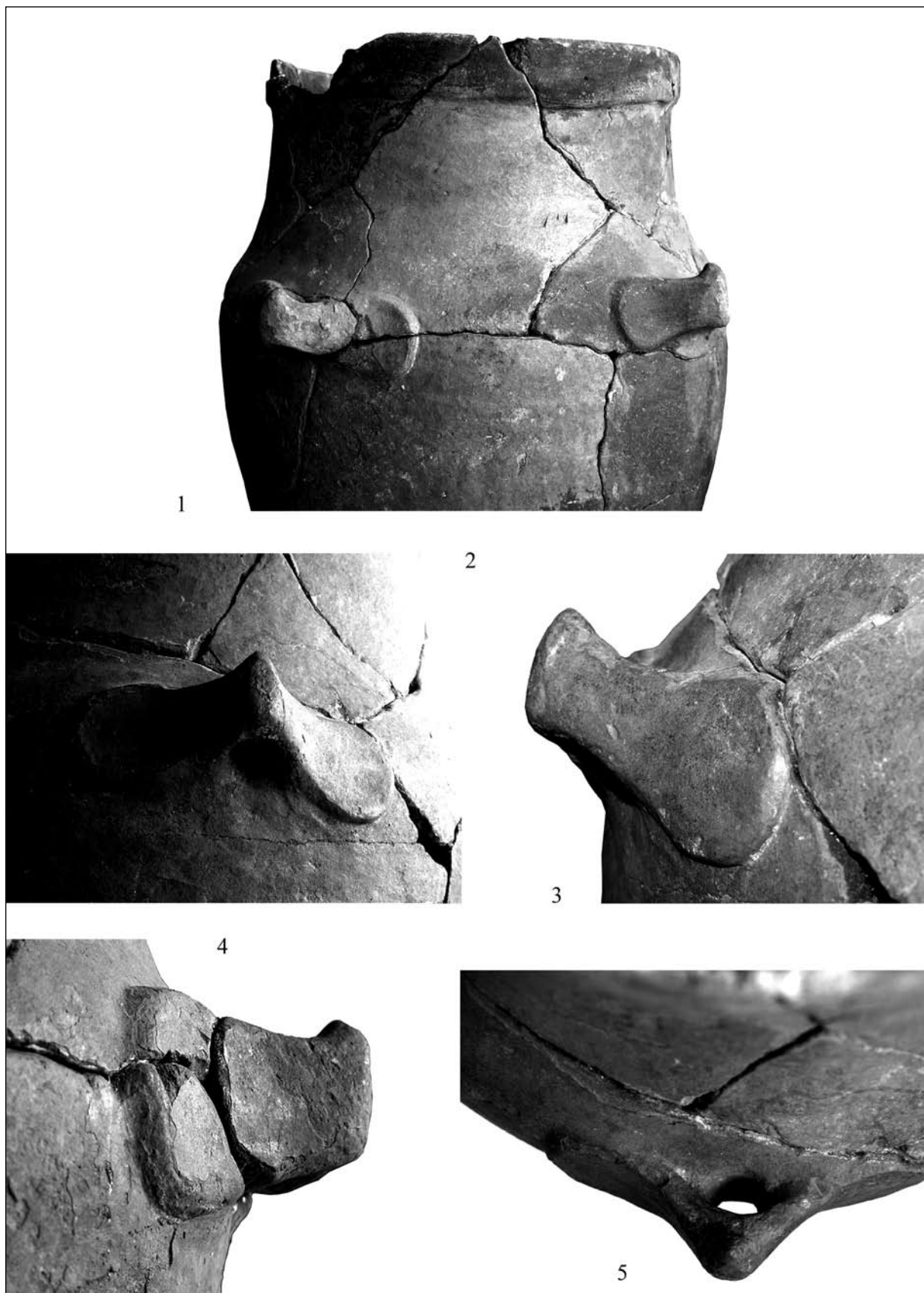
3. kép

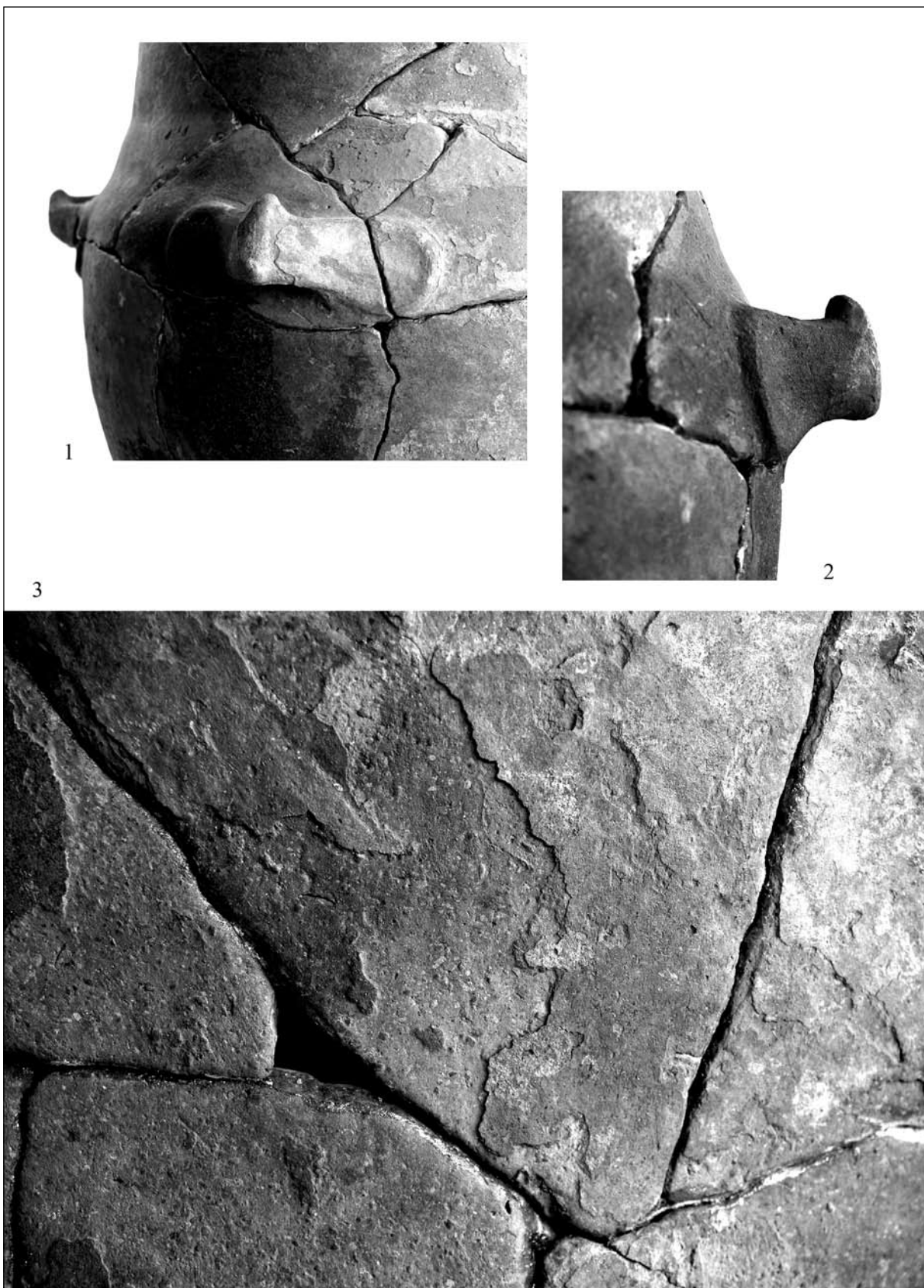
4. kép

5. kép

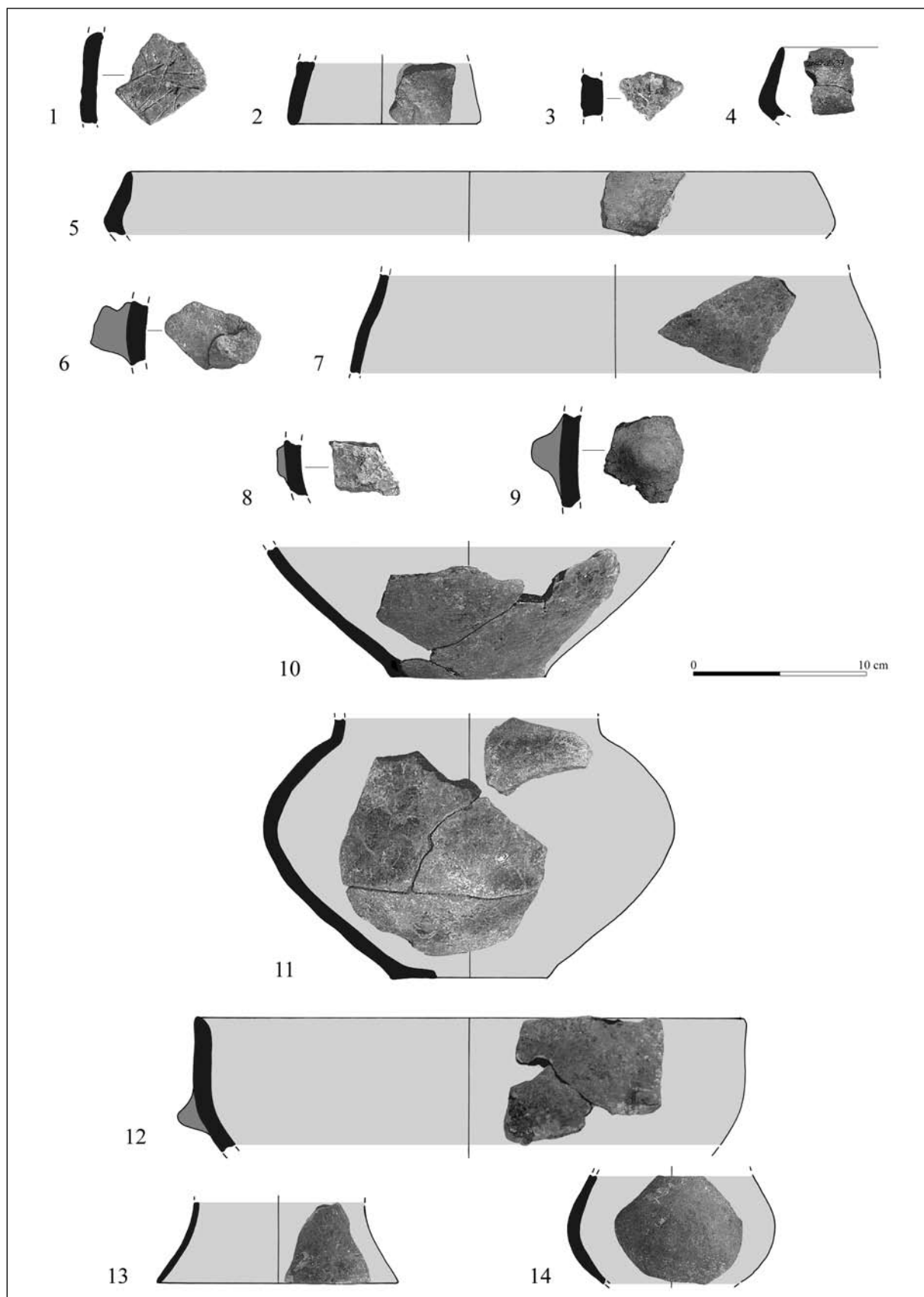

6. kép

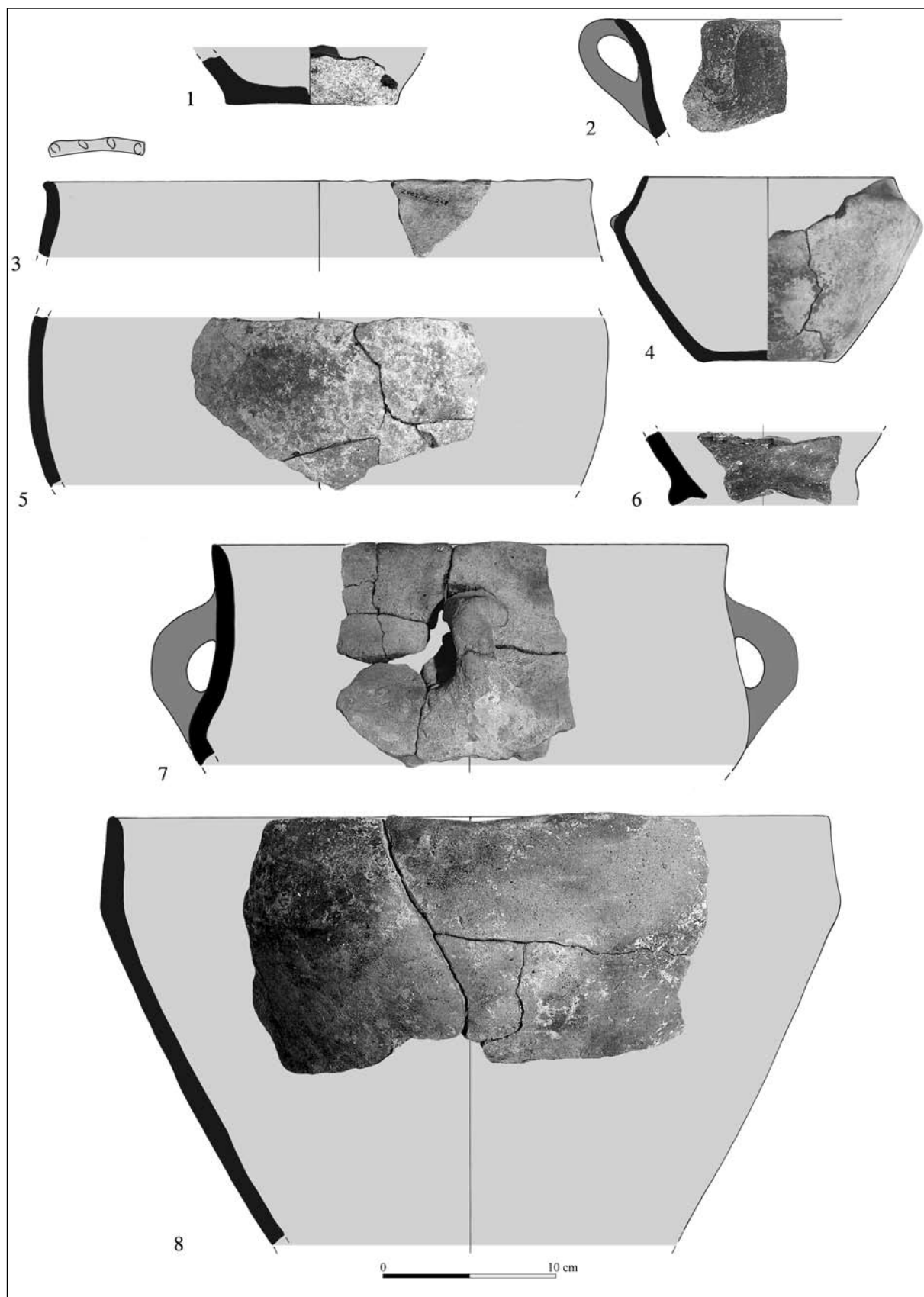

7. kép

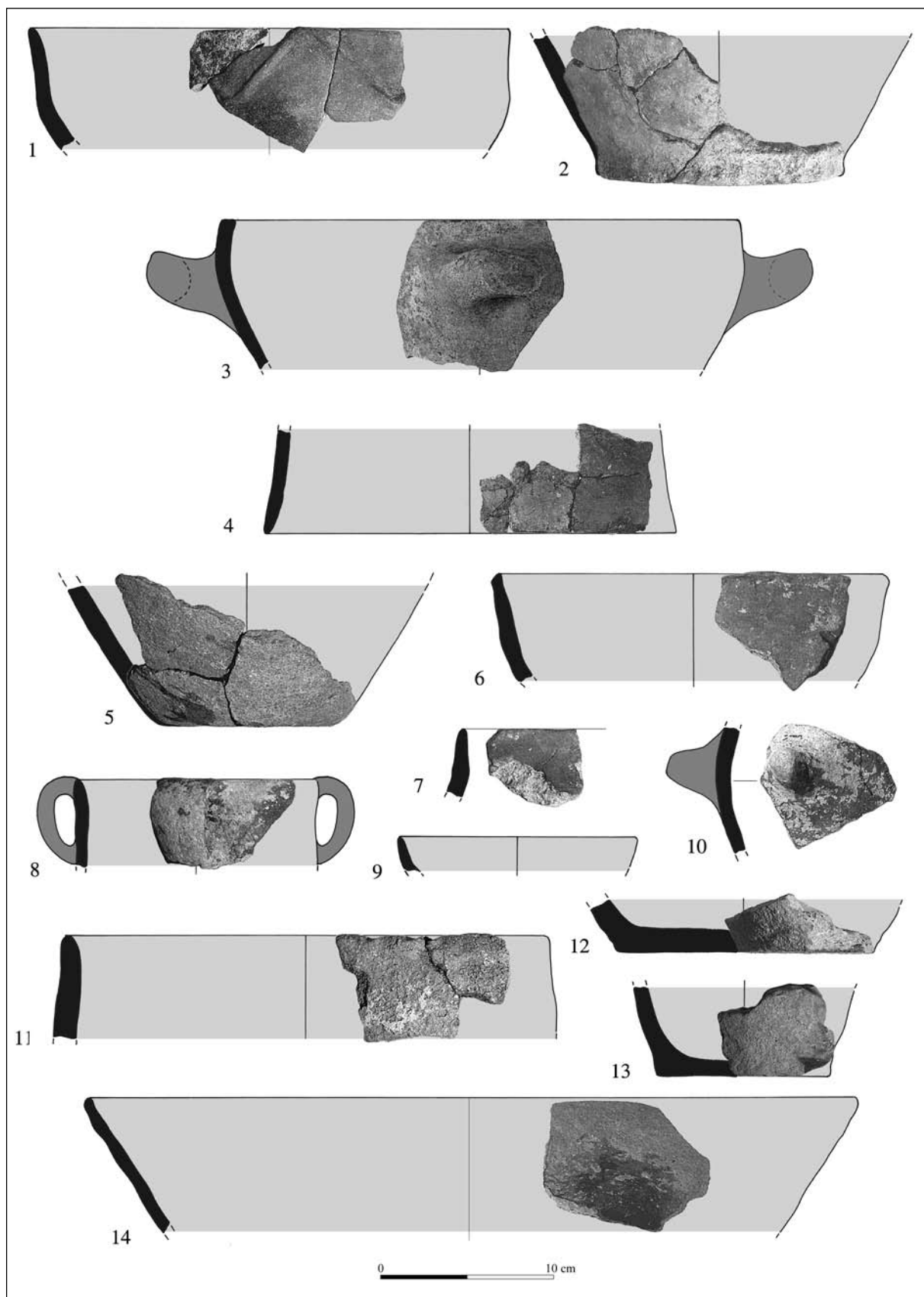

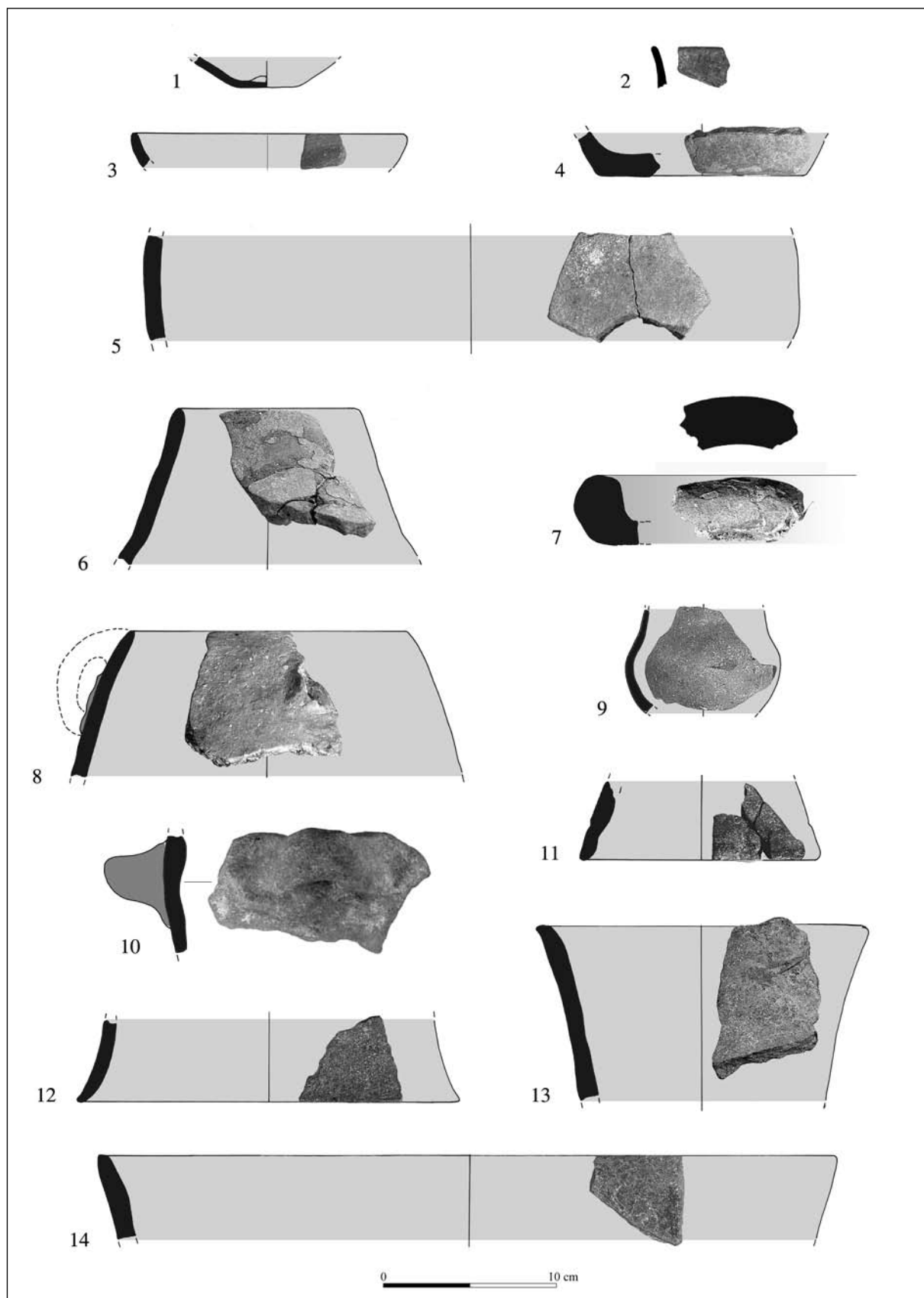
8. kép

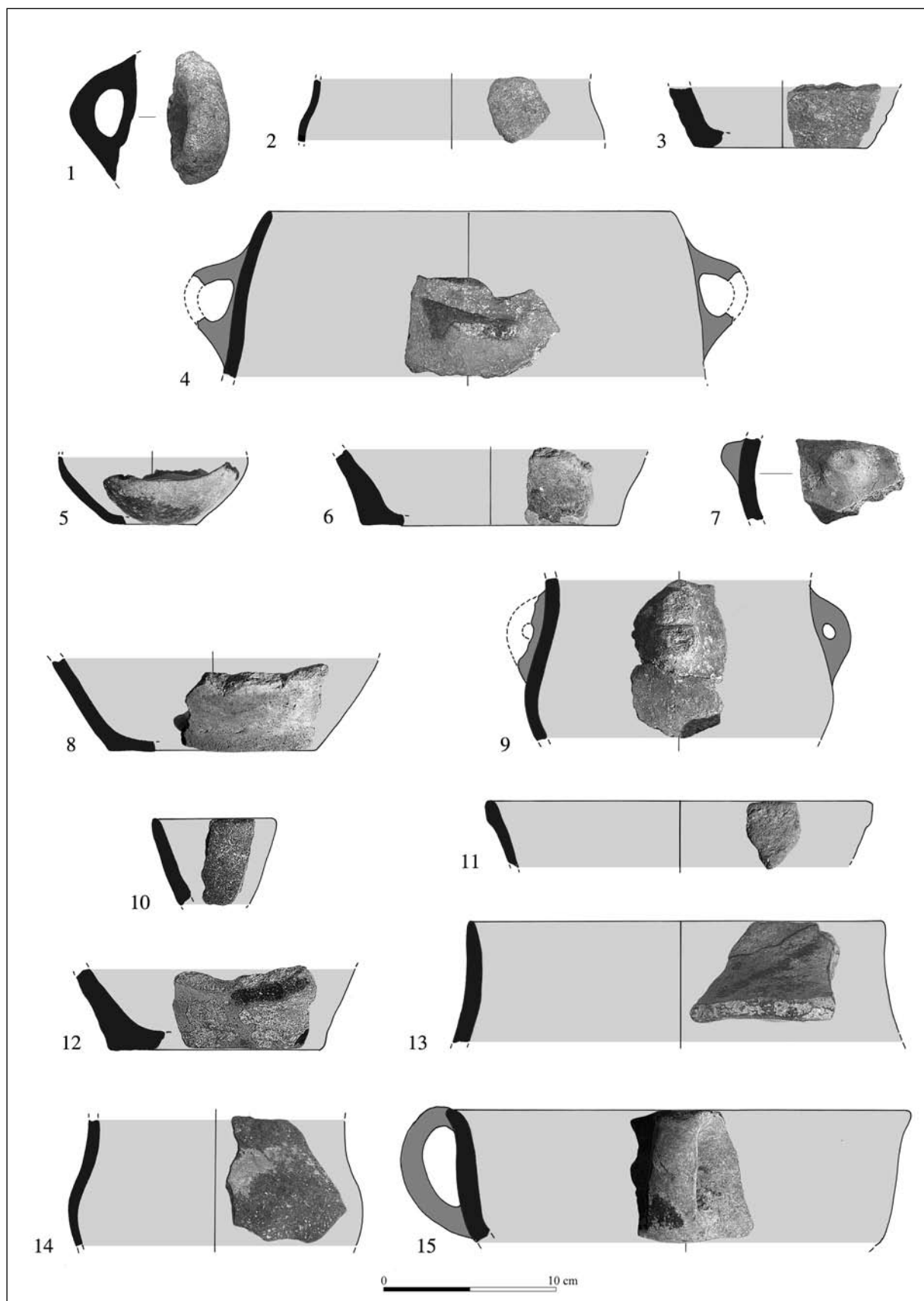
9. kép

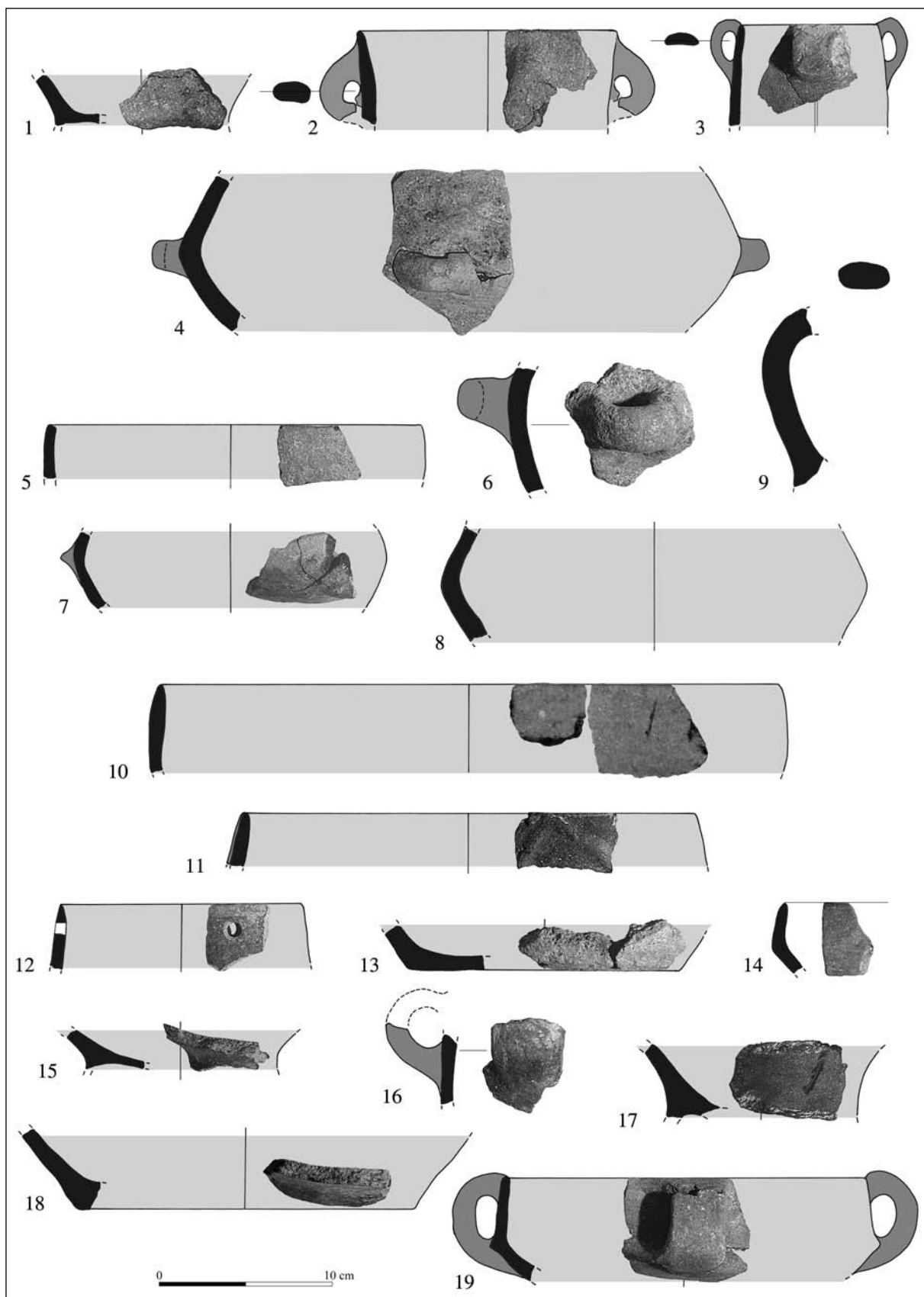
10. kép

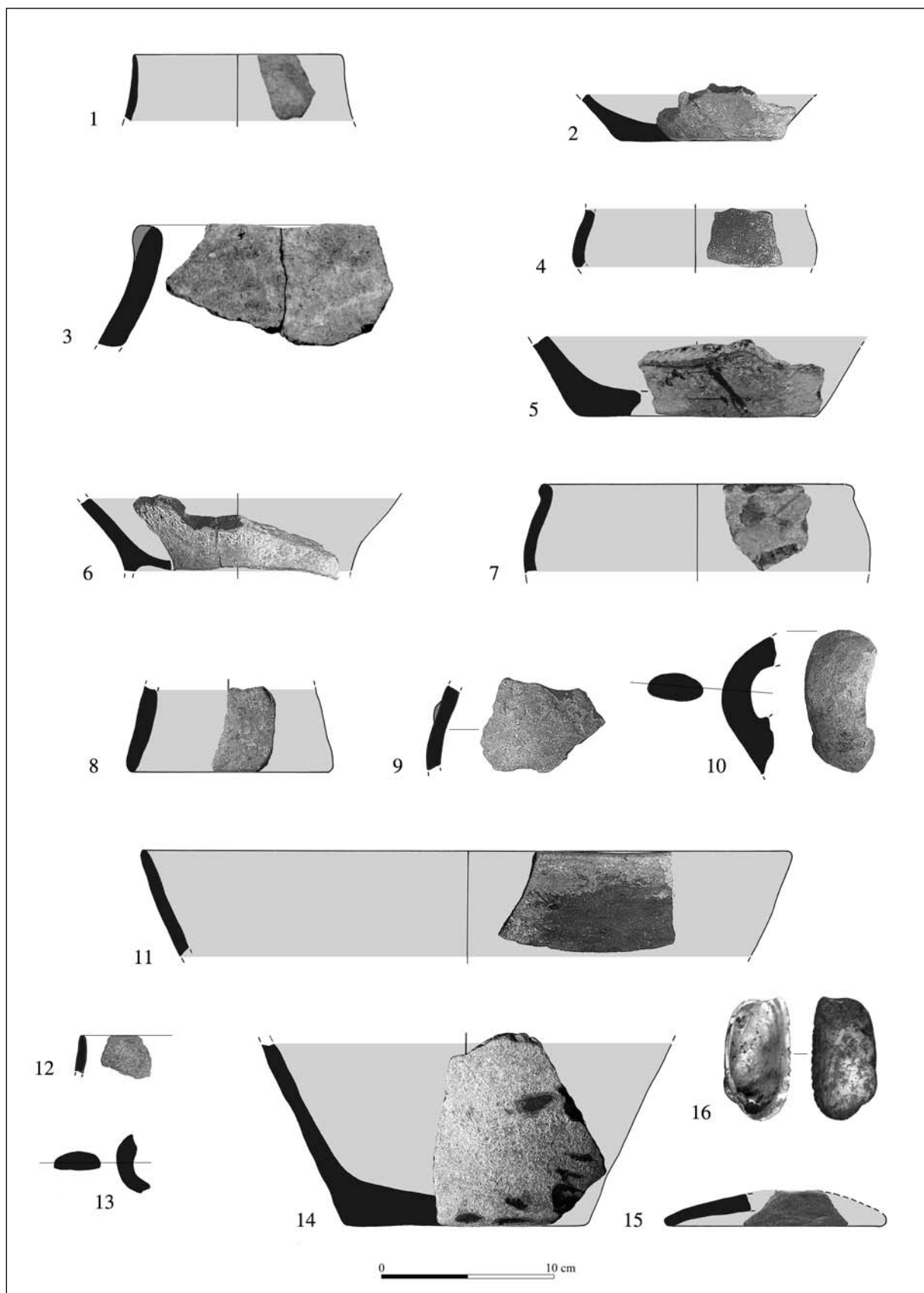
11. kép

12. kép

13. kép

14. kép